

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Immateriaalioikeudet ulosmittauksen kohteena

Esineoikeuden instituutiot muutoksessa
Pro Gradu -tutkielma

Katariina Koskelo

19.5.2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Esineoikeus
Tekijä: Katariina Koskelo
Otsikko: Immateriaalioikeudet ulosmittauksen kohteena
Ohjaaja: Teemu Juutilainen
Sivumäärä: 58 sivua
Päivämäärä: 19.5.2023

Tämä tutkielman tarkoitus on selvittää immateriaalioikeuksien ulosmittaamiseen kohdistuvaa lainopillista taustaa. Tutkielma käsittelee immateriaalioikeuksia ulosottokaaren näkökulmasta oikeuksina sekä myös irtaimen esineeseen rinnastettavana ja selvittää, millaisia erityispiirteitä immateriaalioikeuksiin varallisuustyyppinä liittyy sekä sitä, miten nämä erityispiirteet tulisi ulosottomenettelyssä ottaa huomioon. Otan myös kantaa ulosottomenettelyn funktioihin ja periaatteisiin sekä siihen, miten näitä periaatteita voidaan toteuttaa silloin, kun ulosmittauksen kohteena on immateriaalia varallisuutta.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa käsittelenkin juuri tutkimusaiheeni lainopillista kehystä. Aluksi tarkastellaan immateriaalioikeudellisesta erillislainsäädännöstä johtuvia nimenomaisia rajoituksia, joita immateriaalioikeuksien ulosmittauksessa tulee ottaa huomioon. Tämän jälleen tutkimusaihetta lähestytään tarkastelemalla mahdollisia ongelmia, joita ulosottokaarta tulkitessa tulee ottaa huomioon, kun ulosmittauksen kohteena on nimenomaan immateriaalia varallisuutta.

Tutkimuksen toisessa osassa tutkimus pyrkii selvittämään sitä, miten immateriaalioikeuksien ulosmittaus toteutuu käytännössä. Tavoitteena on tarkastella esimerkiksi oikeuskäytännön valossa, miten tehokkaasti immateriaalioikeuksia parhaillaan hyödynnetään pakkotäytäntöpanon välineenä.

Tutkimuksen keskeiset löydökset voitaisiin tiivistää siten, että lainsäädäntö ei mitenkään yksiselitteisesti estä immateriaalioikeuksien ulosmittausta vaan oikeusjärjestyksen näkökulmasta niitä on mahdollista hyödyntää. Näitä mahdollisuuksia ei kuitenkaan vielä tunnisteta kovinkaan tehokkaasti ja käytännössä tilanteet, joissa immateriaalia varallisuutta olisi ulosmitattu, ovat jääneet vähäisiksi. Huomio kiinnittyy myös siihen, etteivät immateriaalioikeuksia koskevat erillislait ole kestäneet aikaa järin hyvin.

Avainsanat: esineoikeus, ulosotto, ulosmittaus, immateriaalioikeudet, insolvenssioikeus, teollisoikeus, tekijänoikeus

Sisällys

Immateriaalioikeudet ulosmittauksen kohteena.....	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet	IX
1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen taustaa.....	1
1.2 Immateriaalioikeuksien esineellinen luonne.....	5
1.3 Tutkimuksen kysymyksenasettelu, metodit ja lähdeaineisto	8
1.3.1 Kysymyksenasettelu ja aiheen rajaus	8
1.3.2 Tutkimusmetodit ja lähdeaineisto	10
2 Mitä ulosotto-oikeus on – erityisesti immateriaalioikeuksien näkökulmasta?	14
2.1 Ulosmittauksesta yleensä	14
2.2 Ulosoton funktiot.....	16
3 Immateriaalioikeuksien ulosmittauskelpoisuus	21
3.1 Immateriaalioikeudet.....	21
3.2 Rajoitukset	23
3.2.1 Lyhyesti ulosmittauskelpoisuudesta.....	23
3.2.2 Tekijänoikeus ulosmittauksen kohteena	25
3.2.3 Teollisoikeuksista, erityisesti tavaramerkistä	31
3.2.4 Muita ulosmittausrajoituksia	34
3.3 Immateriaalioikeuksien erityispiirteet ulosmittauksen näkökulmasta	35
3.3.1 Immateriaalioikeuksien arvostus	35
3.3.2 Ulosmittausjärjestys	39
3.3.3 Vakuusoikeudellinen näkökulma	43
4 Immateriaalioikeuksien ulosmittaus käytännössä	47
4.1 Ulosotto Suomessa.....	47
4.2 Oikeuskäytännössä.....	48
4.2.1 Immateriaalioikeuksien ulosmittaus korkeimman oikeuden ratkaisutoiminnassa..	48
4.2.2 Muut oikeusasteet sekä muita huomioita	50
5 Lopuksi.....	54

Lähteet

Kirjallisuus

Bärlund, Johan – Nybergh, Frey – Petrell, Katarina, Finlands civil- och handelsrätt. 4., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2013.

Haarmann, Pirkko-Liisa, Immateriaalioikeuden oppikirja. Talentum Media Oy 1989.

Haarmann, Pirkko-Liisa – Mansala, Marja-Leena, Immateriaalioikeuden perusteet. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2012.

Haarmann, Pirkko-Liisa, Immateriaalioikeus. 5., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2014.

Harenko, Kristiina – Niiranen, Valtteri – Tarkela, Pekka, Tekijänoikeus. 2., uudistettu painos. Talentum Media 2016.

Havansi, Erkki, Esineoikeuden ”esine” ja esine, s. 83–103 teoksessa Lindfors, Heidi – Korkea-aho Emilia - Turunen, Santtu (toim.), Kovia aikoja: riitoja ja maksukyvyttömyyttä. Juhlakirja Risto Koulu 60 vuotta. Edita Prima Oy 2009.

Juutilainen, Teemu, Security Right in Intellectual Property in Finland. Security Rights in Intellectual Property. Ius Comparatum – Global Studies in Comparative Law, vol 45. Springer, Cham 2020. s. 353-372

Kaisto, Janne, Tekijänoikeudesta panttauksen ja ulosmittauksen kohteena. Edita Publishing Oy 2002.

Koulu, Risto, Immateriaalinen varallisuus konkurssissa. Talentum 2003.

Koulu, Risto – Lindfors, Heidi, Maksukyvyttömyys – Yritys velkojana ja velallisena. Helsingin Kamari Oy 2010.

Koulu, Risto – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna, Insolvenssioikeus. 4., uudistettu painos, päivittyvä teos. Alma Talent Oy 2017.

Linna, Tuula – Leppänen, Tatu, Ulosotto-oikeus I, Ulosottomenettely. 2. uudistettu painos. Talentum 2014.

Linna, Tuula – Leppänen, Tatu, Ulosotto-oikeus II, Ulosmittaus ja myynti. 2. uudistettu painos. Talentum Pro 2015.

Linna, Tuula, Ulosotto-oikeus III, Erityiset täytäntöönpanon lajit ja oikeussuojakeinot. Alma Talent Oy 2018.

Linna, Tuula, Ulosottokaaren pääkohdat. 2., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2019.

- Tepora, Jarno, Tekijänoikeuden käyttö vakuutena. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2004, s. 181–203.
- Tepora, Jarno – Kaisto, Janne – Hakkola, Esa, Esinevakuudet. 2., uudistettu painos. Kauppakamari 2016.
- Tuominen, Markku, Teollisoikeudet vakuutena. Tummavuoren kirjapaino Oy 2001.
- Tuori, Kaarlo, Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, 2013.
- Ulosotto. Suomen lakimiesliiton kustannus, 1984.
- Viljanen, Mika – Tuomisto, Jarmo – Tolonen, Juha – Tammi-Salminen, Eva – Saarnilehto, Ari – Kartio, Leena – Karhu, Juha – Hemmo, Mika – Annola, Vesa, Varallisuus oikeus, päivittyvä teos. Sanoma Pro, 2004.
- Weckström, Katja, A Contextual Approach to Limits in EU Trade Mark Law. IPR University Center, 2011.

Virallislähteet

- HE 23/1960 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin ja laiksi oikeudesta valokuvaan.
- HE 13/2005 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 83/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle ulosottokaareksi ja laiksi verojen ja maksujen täytäntöönpanosta sekä eräksi niihin liittyviksi laeiksi.
- HE 201/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tavaramerkkilain ja siihen liittyviksi laeiksi sekä tavaramerkkioikeudesta tehdyn Singaporen sopimuksen hyväksymiseksi ja voimaansaattamiseksi.
- HE 216/2022 vp. Hallituksen esitys laiksi ulosottokaaren väliaikaisesta muuttamisesta (suojaosuuden korotusta koskeva määräaikainen kokeilu)
- IPR-asioiden tuomioistuinkäsittelyn keskittäminen, lausuntotiivistelmä. Oikeusministeriö 2008.
- KM 1953:5. Ehdotus laiksi tekijänoikeudesta kirjallisiin ja taiteellisiin teoksiin.
- Ulosotto Suomessa – Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2021. Ulosottolaitos 2021.
- Ulosotto Suomessa – Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2022. Ulosottolaitos 2022.
- Paremmän säätelyn toimintaohjelma. Osa 1. Valtioneuvoston kanslia 2006.

Internetlähteet

Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/immateriaalinen>

Mitä voidaan ulosmitata. Ulosottolaitos 2020.

<https://ulosottolaitos.fi/fi/index/tietoaulosotosta/tietoavelalliselle/mitavoidaanulosmitata.html> (Luettu 7.1.2023)

Yleistä tavaramerkeistä. Patentti- ja rekisterihallitus.

https://www.prh.fi/fi/tavaramerkit/yleista_tavaramerkeista.html (Luettu 27.2.2023)

Patentit. Patentti- ja rekisterihallitus.

<https://www.prh.fi/fi/patentit.html> (Luettu 27.2.2023)

https://www.prh.fi/fi/patentit/patentointi_ulkomailla/eurooppapatentti.html (Luettu 30.4.2023)

https://www.prh.fi/fi/patentit/patentointi_ulkomailla/kansainvalinen_hakemus_pct.html (Luettu 30.4.2023)

Teollisoikeudet. Työ- ja elinkeinoministeriö.

<https://tem.fi/teollisoikeudet> (Luettu 9.1.2023)

Velallisille myönnettäviin vapaakuukausiin muutoksia 1.5. alkaen. Ulosottolaitos.

<https://ulosottolaitos.fi/fi/index/ulosottolaitos/ajankohtaista/verkkouutiset/jatiedotteet/2023/velallisillemyonnettaviinvapaakuukausiinmuutoksia1.5.alkaen.html>

Oikeustapaukset

KKO:1988:31

KKO:1993:49

HelHO:2006:9

Helsingin hovioikeus S 02/3609

Helsingin hovioikeus S 13/2948

Helsingin käräjäoikeus 02/6085

Muut lähteet

StatFin -tilastotietokannan tilastot

https://pxdata.stat.fi:443/PxWeb/api/v1/fi/StatFin/uloa/statfin_uloa_pxt_134f.px
(30.4.2023)

Lyhenteet

UK	Ulosottokaari (705/2007)
KonkL	Konkurssilaki (120/2004)
TekL	Tekijänoikeuslaki (404/1961)
TavaramerkkiL	Tavaramerkkilaki (544/2019)
MJL	Laki velkojien maksunsaantijärjestyksestä (1578/1992)

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Vuosittain vireille tulevien ulosottoasioiden määrä on valtava: vuonna 2021 ulosottoon tuli vireille yhteensä yli 2,8 miljoonaa asiaa (7 prosenttia vähemmän kuin vuonna 2020), joista yksityisoikeudellisia saatavia koski hieman alle miljoona asiaa.¹ Vuosittain ulosotossa käsitellään velallistapauksia satoja tuhansia: esimerkiksi vuonna 2021 velallisia oli yhteensä hieman yli 560 000 joista yksityishenkilöitä oli noin 510 000.² Ulosotto koskee siis noin viidesosaa suomalaisista. Kyseessä on siis yhteiskunnallisestikin hyvin merkittävä täytäntöönpanon laji.

Vielä pari vuosisataa sitten oli immateriaalioikeuksien merkitys käytännössä olematon: tarve suojata keksinnön tekijää tai keksijää liittyi teollistumiseen ja massatuotantoon.³ Syntyi tarve suojata teknisten keksintöjen käyttö ja taloudellinen tuotto. Nykyään immateriaalioikeudet puolestaan ovat läsnä jokaisella elämän osa-alueella. Kuuntelemme musiikkikappaleita, joiden luojilla on oikeus määrätä kappaleiden levityksestä ja saada niiden käytöstä korvausta. Ajamme autoilla, joiden keksijät suojaavat keksintöään patentein. Ostamme tuotteita, joiden tuottajat yksilöivät tuotteensa ja suojaavat brändiään tavaramerkeillä. Immateriaalioikeudet ovat osa arkeamme, eikä niiden vaikutuksilta voi välttyä. Immateriaalioikeuksien ja muun aineettoman varallisuuden rahallinen merkitys on nykypäivänä jopa suurempi kuin fyysisen varallisuuden.⁴ Kun tutkimuksessani käytän käsitteistöä uudesta tai uuden tyyppisestä varallisuudesta, käytän siis tavallaan virheellistä termistöä. Immateriaalioikeuksissa kyse ei ole uudesta kehityksestä vaan niiden juuret voidaan linkittää jo 1800-luvulle. Uudentyyppisellä varallisuudella tarkoitan sitä, miten immateriaalivarallisuuksien taloudellinen merkitys on räjähdysmäisesti kasvanut viime vuosikymmeninä ja miten tämä vaikuttaa ulosotto-oikeudelliseen arviointiin.

Kun immateriaalioikeuksien merkitys ensin tällä tavalla kasvattaa merkitystä yritysten omaisuuserissä on mielestäni melko varmaa, että tämä kehitys tulee jollakin viiveellä

¹ Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2021, s. 11

² Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2021, s.19

³ Kaisto 2002, s. 3

⁴ Havansi 2009, s. 92

näkymään myös velkaantuvien oikeussubjektien omaisuustyypeissä ja siten myös ulosmittausprosesseissa. Se, miten erilaisia immateriaalioikeuksia tulisi ulosotossa kohdella, on kuitenkin toistaiseksi jäänyt melko vähälle huomiolle kotimaisessa oikeustieteen tutkimuksessa. Kyseessä on kuitenkin suhteellisen tuore oikeusongelma. Esimerkiksi vielä 1980-luvulla on arvioitu, että immateriaalioikeuksien ulosmittaaminen olisi harvinainen ilmiö, joten asialla ei siten olisi käytännön oikeudellista merkitystä.⁵ Muussa insolvenssioikeudellisessa kontekstissa – kuten vakuuskäytössä – tekijän- ja teollisoikeuksien luonnetta on tutkittu vuorostaan enemmän. Nämä tutkimukset saattavat antaa viitteitä myös näiden varallisuustyyppien käyttäytymisestä myös ulosoton näkökulmasta.

Mielenkiintoista immateriaalioikeuksia koskevassa lainsäädännössä on sen kansallinen luonne. Vaikka immateriaalioikeudet eivät olekaan fyysisesti aikaan ja paikkaan sidottuja ja voivat siten vaivattomasti liikkua rajojen yli, on immateriaalioikeuksista sääntely jätetty pitkälti kansallisten lainsäätäjien käsiteltäväksi kysymykseksi. Joitain kansainvälisiä sopimuksia immateriaalioikeuksien suojaamiseksi toki on solmittu (esimerkiksi Pariisin sopimus sekä Bernin sopimus), mutta nämäkin sopimukset rakentuvat pitkälti kansallisen käsittelyn periaatteelle.⁶ Immateriaalioikeuksien ala on toki kokenut myös kansainvälistymistä: esimerkiksi patenttia on mahdollista hakea myös Euroopan ja kansainvälisellä tasolla.⁷ Myös insolvenssioikeus on saanut viime aikoina kansainvälistyviä piirteitä, mutta kansainvälinen insolvenssioikeus tähtää yleensä tarkentamaan lainvalintasääntöjä rajat ylittävissä maksukyvyttömyystilanteissa.⁸ Ulosottomenettelyt on perinteisesti haluttu pitää kansallisten tuomioistuinten hallussa. Kotimainenkin lainsäädäntö toki sisältää jossain määrin sääntöjä rajat ylittäviin tilanteisiin: muun muassa UK 1 luvun 2 §:n mukaan ulosottokaaren sääntöjä sovelletaan myös ulkomaisissa tuomioistuimissa annetuissa tuomioissa. Tällaiset kysymykset eivät kuitenkaan ole olleet mahdollisia käsitellä tutkimukseni laajuudessa ja siksi olen rajannut sen ulkopuolelle kansainvälisluonteiset immateriaalioikeudet sekä rajat ylittävät ulosottomenettelyt.

⁵ Kaisto 2002, s. 3

⁶ Bärlund – Nygerh – Petrell 2013, s. 462

⁷ Katso esimerkiksi https://www.prh.fi/fi/patentit/patentointi_ulkomailla/eurooppapatentti.html sekä https://www.prh.fi/fi/patentit/patentointi_ulkomailla/kansainvalinen_hakemus_pct.html (Luettu 30.4.2023)

⁸ Koulu – Lindfors – Niemi 2017, luku VI.1

Ulosotto on menettely, jossa laiminlyöty velvollisuus täytäntöönpannaan.⁹ Menettelystä säädetään tarkemmin ulosottokaassa. Ulosottokaaren tarkoittamaa täytäntöönpanoa hoitaa ulosottokaaren 11 §:n mukaan oikeusministeriön hallinnonalaan kuuluva Ulosottolaitos. Ulosotto-oikeus voidaan katsoa osaksi insolvenssioikeutta sen laajassa merkityksessä – vaikka ulosoton alkaminen ei vaadikaan velallisen maksukyvyttömyyttä, on menettelyn tavoitteena pakkotäytäntöönpanna suorittamaton velvoite.¹⁰

Toisin kuin muut insolvenssimenettelyt, ei ulosmittaamisen aloittaminen edellytä velallisen maksukyvyttömyyttä.¹¹ Täten on siis hyvin mahdollista, että velallinen yhä ulosotossa ollessaan jatkaa esimerkiksi yritystoiminnan harjoittamista. Tällaisessa tilanteessa immateriaalioikeudet näyttäytyvät mielestäni hyvin mielenkiintoisena ulosmitattavana varallisuutena: ulosotossa on nimittäin pyrittävä mahdollisuuksien mukaan suojaamaan velallisen harjoittamaa liike- tai elinkeinotoimintaa siten, ettei toiminnalle aiheudu suurempaa haittaa, kuin on täytäntöönpanon kannalta välttämätöntä.¹² Oikeushenkilön hallinnoimat immateriaalioikeudet saattavat olla liikkeenharjoittamisen kannalta välttämättömiä. Tällöin vastakkain asettuvat ristiriitaiset oikeushyvät: yhtäältä tärkeää on velallisen rehabilitaatio ja toiminnan jatkuminen. Toisaalta velkojalla tulisi olla oikeus saada saatavansa kuitatuksi velallisen varoista. Tämä ristiriita nostaa immateriaalioikeuksien ulosmittaamista koskevan ongelman mielestäni myös yhteiskunnallisesti mielenkiintoiseen valoon. Päätettäessä, tulisiko ulosotto-oikeudellisia normeja soveltaa velallisen, vai velkojan hyväksi tehdään myös kannanotto siitä, millaista yhteiskunnallista funktiota ulosottomenettelyn halutaan toteuttavan. Onko tärkeää turvata velallisen rehabilitaatio ja toiminnan jatkuvuus? Tuleeko velkojille antaa mahdollisuus maksuveloitteen suorituksen saamiseen keinolla millä hyvänsä? Käytännössä merkitystä sille, että ulosoton aloittaminen ei vaadi velallisen maksukyvyttömyyttä, ei tule kuitenkaan ehkä asettaa liikaa painoarvoa. Käytännössä tilanne on nimittäin toinen, ja moni ulosottovelallinen todetaan käytännössä varattomaksi.¹³

⁹ Linna 2019, s. 19

¹⁰ Linna 2019, s. 20

¹¹ Koulu – Lindfors – Niemi 2017, luku III

¹² HE 13/2005 vp.

¹³ Esimerkiksi Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2021: Uusista velallisista varattomaksi todettiin 6,9 % kun taas vanhoista velallisista varattomia oli 22,4 %. Vuonna 2021 ulosoton esteitä todettiin 567 329 kappaletta ja 82 % näistä johtui velallisen varattomuudesta.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tutkia ulosotto-oikeudellisia normeja ja niiden soveltuvuutta immateriaalioikeuksien ulosmittaamiseen. Tutkimuskysymyksiä, aiheen rajausta ja tutkimuksessa käytettäviä metodeja käyn läpi tarkemmin tässä luvussa. Lisäksi pyrin selvittämään jossain määrin immateriaalioikeuksien esineoikeudellista luonnetta ja luomaan riittävän analogian esineiden ja immateriaalioikeuksien välille siten, että myös sellaiset ulosotto-oikeudelliset normit, jotka kohdistuvat irtaimeen esineeseen, ovat sovellettavissa immateriaalivarallisuuteen. Luvussa kaksi käsittelen lyhyesti ulosottomenettelyä sekä pohdin ulosoton yhteiskunnallisia funktioita. Luvussa kolme perehdyn tutkimukseni ensimmäiseen tutkimuskysymykseen ja pohdin tarkemmin ulosoton ja immateriaalioikeuksien oikeudellisia raameja. Pyrin tulkitsemaan sovellettavia normeja siten, että tulkinta voisi toteuttaa luvussa kaksi käsiteltyjä ulosoton tarkoituksia. Luvussa neljä käsittelen puolestaan toista tutkimuskysymystä: miten immateriaalioikeuksien ulosotto konkreettisesti Suomessa tapahtuu. Se, miksi oikeuskäytäntö on päädytty käsittelemään erillään luvusta kolme, johtuu pitkälti siitä, millaisiin tutkimustuloksiin olen päätenyt. Kuten tulen tutkimuksessani esittämään, ei immateriaalioikeuksien ulosmittaus ole saavuttanut ainakaan sellaista käytännön merkitystä, että siihen liittyvät kysymykset olisivat olleet tuomioistuinten ratkaistavana. Kyse ei siis ole siitä, että käsittelisin luvun kolme aiheita vajavaisella lähdeaineistolla oikeuskäytännöstä irrallaan vaan ennemmin siitä, ettei oikeuskäytäntöä vielä ole ja pyrin selvittämään syitä tälle tyhjiölle. Viidennessä luvussa kokoan lopuksi yhteen tutkimukseni tärkeimmät johtopäätökset ja pohdin myös jossain määrin lainsäädännön tulevaa tilaa.

Ulosottoa koskeva lainsäädäntö koki vuosituhaten alussa kokonaisuudistuksen, kun ulosottokaari tuli voimaan 1. tammikuuta 2008. Aiempi ulosottolaki perustui vuoden 1895 lakiin, jota oli uudistettu osittaisuudistuksin. Vuoden 2008 ulosottokaari kuitenkin perustui pitkälti näihin osittaisuudistuksiin¹⁴, eikä lainsäätäjällä ole siis ehkä riittävässä määrin huomionnut esimerkiksi teknologista kehitystä ja siitä aiheutuneita yhteiskunnallisia muutoksia. Näyttäisikin siltä, etteivät esimerkiksi tekijänoikeuksien ulosmittaukseen liittyvät kysymykset ole olleet lainsäätäjän mielenkiinnon kohteena.¹⁵

¹⁴ HE 83 2006 vp.

¹⁵ Kaisto 2002, s. 8

Haluan tutkimukseni aluksi asettaa tutkimushypoteesin. Uskon, ettei immateriaalioikeuksiin pohjimmiltaan liity mitään sellaisia ominaisuuksia, jotka yksiselitteisesti estäisivät niiden käytön ulosmittauksessa. Samalla kuitenkin oletan, että immateriaalioikeudet saattavat olla luonteeltaan sellaisia, että perinteiset esineoikeuden ja ulosoton opit eivät ehkä puhtaasti sovellu niihin – ainakaan lain sanamuotoa puhtaasti seuraamalla. Samoin immateriaalioikeuksien ulosottokelpoisuus ei todennäköisesti ole täysin rajaamatonta, vaan joitakin rajoituksia on lainsäädäntöön varmasti jo sisällytetty. Olisi mielestäni perin erikoista, jos lainsäätäjällä olisi asettanut ulosoton ulottumattomiin varallisuutta puhtaasti siksi, että se on olemukseltaan immateriaalia. Toisaalta ulosmittaus ei jo ulosottoaaresta johtuen ole läheskään täysin rajoittamaton prosessi ja siksi uskon, että myös immateriaalioikeuksien ulosmittaamiselle mitä todennäköisimmin aiheutuu ainakin joitakin rajoituksia. Lisäksi oletan, ettei immateriaalioikeuksien mahdollisuutta ulosottomenettelyissä ehkä tunnusteta vielä tarpeeksi ja siten niiden hyödyntäminen velkojen täytäntöönpanossa saattaa jäädä vajaaksi käytännössä.

1.2 Immateriaalioikeuksien esineellinen luonne

Immateriaalioikeuksien esineoikeudellinen luonne poikkeaa jossain määrin fyysisistä esineistä. Tämän eron löytäminen ja sen määrittely on tutkimukseni kannalta elintärkeää: mikäli toteaisiin, ettei immateriaalioikeuksiin esineinä liity mitään sellaisia ulottuvuuksia, jotka erottaisivat ne muista esineistä, ei tälle tutkimukselle olisi tarvetta. Voitaisiin yksinkertaisesti todeta, että ulosotto-oikeudelliset opit soveltuvat immateriaalivarallisuuteen sellaisenaan. Kuitenkin esimerkiksi immateriaalioikeuksien vakuuskäyttöön liittyvä tutkimus on mielestäni osoittanut sen, että immateriaalioikeudet aineettomina oikeuksina sisältävät joitain sellaisia elementtejä, että ne vaativat varallisuus- ja insolvenssioikeudellista erityistarkastelua.

Olen tutkimuksessani ottanut lähtökohdan, että immateriaalivarallisuuteen voidaan ylipäätään soveltaa esinettä koskevia normeja. Vaikka kyseessä ei olekaan fyysisesti koskettava tavara, kuten auto, ei se aiheuta varallisuuden ulosmittauskeltomuutta. Tämä on ominaisuus, jota immateriaalivarallisuudella ei ole aina nähty olevan: esimerkiksi panttioikeudessa pantin kohteena nähtiin pitkään nimenomaan fyysinen esine, kun taas nykypäivänä sanalla esine tarkoitetaan usein esineeseen kohdistuvaa oikeutta.¹⁶

¹⁶ Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 28

Oikeuskirjallisuudessa on jossakin määrin esitetty myös tulkintaa siitä, ettei esineen käsitettä tulisi tulkita niin suppeasti, kuin se suomen kielessä yleensä mielletään, vaan käsitteen voisi laajentaa koskemaan myös aineetonta omaisuutta.¹⁷ Tällaisen näkökannan ottaminen ei kuitenkaan ole tutkimukseni kannalta tarpeellista vaan tavoitteenani on luoda riittävä analogia irtaimen esineen ja immateriaalivarallisuuden välille siten, että on perusteltua soveltaa ulosottoikeudellisia irtainta esinettä sääteleviä normeja myös aineettomaan varallisuuteen. Ulosottokaaren kontekstissa tosin näin pitkälle menevää tulkintaa ei ehkä oikeastaan olisi edes tarpeellista tehdä, sillä UK 4 luvun 8 §:n mukaan ulosmittauksen kohteena voi olla velalliselle kuuluva esine tai oikeus. Ulosottokaari sallii siis jo lain sanamuodon mukaan sen, että ulosmittauksen kohteen ei tarvitse olla aineellista varallisuutta.

Toisaalta tämäkään ei tarkoita sitä, että sen pohtiminen, rinnastuvatko immateriaalioikeudet irtaimen esineeseen, ei ole täysin turhaa. Vaikka UK 4 luvun 8 § mahdollistaakin sen, että ulosmittauksen kohteena voi olla esineen lisäksi jokin oikeus, sisältää ulosottokaari myös sellaisia säännöksiä, jotka koskevat nimenomaan irtainta esinettä. Esimerkiksi UK 5 luvun 15 § on tällainen säännös, jota käsitelen myöhemmin tutkimukseni luvussa 3. Samoin merkitystä immateriaalioikeuksien rinnastamisella irtaimen esineeseen saattaa olla silloin, jos ulosottoperusteessa määrätään luovutettavaksi jokin esine – joskin nämä tilanteet ovat, kuten tulen esittämään, erittäin harvinaislaatuksia. Irtainta esinettä koskevassa ulosottosäätelyssä on kuitenkin piirteitä, joilla saattaa olla merkitystä immateriaalioikeuksia ulosmitatessa ja oikeudellisessa mielessä immateriaalioikeudet voidaan katsoakseni rinnastaa irtaimen omaisuuteen. Oikeus käsitteenä ei myöskään ulosottokaareissa viittaa yksinomaan johonkin hallintaan tai varallisuuteen kohdistuvaan oikeuteen, vaan 'oikeudella' tarkoitetaan kaikkea ei-fyysistä irtainta omaisuutta. Esimerkiksi oikeus eläkkeeseen tai palkkaan on tällainen oikeus.¹⁸ Palkka tai etuus voidaan vaikkapa maksukiellolla ulosmitata siten, että suoritus ei koskaan siirry velallisen haltuun. Tällöin ulosmittauksen kohteena on käsitteellisesti oikeus, ei niinkään velallisen jo hallussa oleva rahamäärä. Käsitteet oikeus ja irtain esine eivät siis ole mustavalkoisia ja siksi katsonkin, että immateriaalioikeudet liikkuvat ikään kuin jossain näiden kahden välillä.

¹⁷ Katso esimerkiksi Havansi 2004, s. 83-

¹⁸ Linna – Leppänen 2015, s. 42

Immateriaalivarallisuus on tutkimukseni kannalta ehkä jopa hieman harhaanjohtava termi. *Immateriaalinen* terminä tarkoittaa aineetonta.¹⁹ Käsitteenhän voisi mieltää koskevaksi kaikkea sellaista omaisuutta, joka ei ole jotenkin fyysisesti käsinkosketeltavaa. Näin laveaa määritelmää käyttäessä voitaisiin esimerkiksi pörssistä ostettavat osakkeet sekä erilaiset virtuaalivaluutat mieltää immateriaaliksi varallisuudeksi. Ulosoton kohteena voi lähtökohtaisesti olla mikä tahansa varallisuusarvoinen oikeus, jolla on varallisuusarvoa ja joka on siirtokelpoinen – siis esimerkiksi henkivakuutukseen perustuva oikeus.²⁰ Tutkimukseni tarkoitus ei ole kuitenkaan tarkastella ulosmittausta silloin, kun se kohdistuu mihin tahansa immateriaaliin varallisuuteen. Sen sijaan haluan tutkia immateriaalioikeuksia sikäli, kun ne mielletään oikeuksiksi, jotka suojaavat jonkin henkisen työn tulosta.

Niin aineelliset, kuin aineettomatkin esineet voidaan käsittää kovin samalla tavalla. Molemmista aiheutuu niiden haltijalle oikeuksia ja velvoituksia.²¹ Jos immateriaalioikeudet käsitetään yksinomaan sen kautta, että ne antavat niiden haltijalle oikeuden määrätä tietyistä oikeuksien piiristä ja esineen käytöstä sekä antavat oikeuden esineestä saatavaan tuottoon, voidaan immateriaalioikeus nähdä hyvin samanlaisena omaisuutena kuin mikä tahansa aineellinen varallisuus. Esimerkiksi maanomistaja saa päättää, kuka hänen maataan käyttää ja mihin tarkoitukseen. Hänellä on myös oikeus omistuksesta saatavaan taloudelliseen tuottoon.

Koska haluan tutkielmassani keskittyä nimenomaan immateriaalioikeuksien erityispiirteisiin ulosmittauksen kohteena, tulee löytää jokin määritelmä, joka luo eron fyysisen ja immateriaalin omistuksen välille. Ei siis riitä, että immateriaalioikeus määritellään aineettomaksi varallisuudeksi, joka perustaa oikeuksia ja velvollisuuksia. Mikäli immateriaalioikeudet katsotaan ominaisuuksiltaan täysin samankaltaisiksi kuin ”perinteisemmät”, fyysiset, varallisuustyypit, ei varsinaista erillistä ongelmaa immateriaalioikeuksissa ulosmittauksen kohteena ylipäättään olisi. Niihinhan voitaisiin silloin soveltaa täysin samoja ulosmittauksen sääntöjä kuin muuhunkin varallisuuteen.

Määritelmä, joka tarkentaa immateriaalioikeuksien erityispiirteitä, voisikin olla seuraava: immateriaalioikeudet ovat yksinoikeuksia, jotka turvaavat taloudellisten tulosten

¹⁹ <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/immateriaalinen>

²⁰ Linna 2019, s. 168

²¹ Havansi 2009, s. 86–87

hyödyntämisen silloin, kun hyötyä tuottaa henkisen työn tulos.²² Tällöin immateriaalioikeudet ymmärrettäisiin tavallaan niiden syntyvän kautta. Immateriaalioikeus ei ole fyysisesti kosketeltava esine, joka syntyy, kun esine valmistetaan tai maa-ala jaetaan tonteiksi.

Immateriaalioikeudet ovat yrityksen tai luonnollisen henkilön omistuspöytäin kuuluvaa aineetonta pääomaa. Samoin yrityksen aineetonta pääomaa ovat esimerkiksi asiakassuhteiden sekä erilaisten sopimuksen muodostama pääoma. Immateriaalioikeudet kuitenkin eroavat näistä siten, että ne ovat henkistä pääomaa.²³ Tämä alleviivaa sitä katsontaa, jossa immateriaalioikeudet määritellään omaisuudeksi, joka syntyy henkisen työn tuloksena.

Siksi on tärkeää ymmärtää, että immateriaalioikeudet ovat kieltä-oikeuksia, ja tämä luo niille omintakeisen luonteen.²⁴ Niillä siis ikään kuin määritellään omistajalleen hallinnan piiri, jonka perusteella oikeuden omistaja voi kieltää muita käyttämästä oikeuttaan. Ulosmitatessa immateriaalia varallisuutta olisi tällöin siis kyse siitä, että oikeus kieltää esimerkiksi teoksen käytöstä ulosmitattaisiin. Konkreettiset vaikutukset olisivat siis hieman erilaiset, kuin esimerkiksi omistusoikeutta siirrettäessä, jolloin siirtyy oikeus hallita jotakin varallisuutta. Koska varallisuuksia itsessään säätelevät hieman erilaiset oikeusnormit ja -periaatteet, näen mahdollisena myös sen, että itse ulosmittaamisen prosessi saattaisi olla erilainen kuin se, mihin olemme aineellisen varallisuuden kohdalla totuneet.

Tässä osiossa olen perustellut tutkimukseni perustan: sen, että immateriaalioikeudet ovat esineoikeudelliselta luonteeltaan sellaisia, että voin tutkimuksessani rinnastaa ne irtaimeen esineeseen mutta toisaalta sellaisia, että ne ainakin jossain määrin ovat luonteeltaan erityisiä siten, että ulosotto-oikeutta täytyy tarkastella uudelleen verrattuna aineellisiin esineisiin. Tarkemmin käsittelen sitä, mitä immateriaalioikeudet käytännössä ovat, osiossa kolme.

1.3 Tutkimuksen kysymyksenasettelu, metodit ja lähdeaineisto

1.3.1 Kysymyksenasettelu ja aiheen rajaus

Tutkimukseni voisi jakaa kahteen osaan, sillä tutkimukseni jakaantuu kahteen pääkysymykseen. Ensimmäisenä tutkimuskysymyksenä selvitän sitä oikeudellista

²² Haarmann – Mansala 2012, s. 15

²³ Tepora 2004, s. 181

²⁴ Koulu 2003, s. 45

viitekehystä jonka nykyinen sääntely tekijän- ja teollisoikeuksien ulosmittaukselle asettaa. Kysymyksenasettelu täytyy siis pilkkoa pienempiin alakysymyksiin. Onko immateriaalioikeuksien ulosmittaaminen ylipäänsä mahdollista nykyisen sääntelyn puitteissa? Asettaako lainsäädäntö joitain rajoitteita immateriaalioikeuksien ulosmittaamiselle? Entä tulee joitain erityisiä seikkoja ottaa huomioon, mikäli ulosmitattavaksi päädytään valitsemaan juuri immateriaalia varallisuutta? Mielenkiintoni kohdistuu siis paitsi nimenomaisiin lainsäädännöllisiin rajauksiin, myös immateriaalioikeuksien esineoikeudellisiin erityispiirteisiin ja siihen, miten nämä piirteet vaikuttavat ulosmittauskelpoisuuteen.

Toinen tutkimuskysymykseni sijoittuu konkreettisemmin nykytilaan. Haluan selvittää, miten immateriaalioikeuksien ulosmittaaminen toteutuu käytännössä. Tulen myös käymään sisäistä diskurssia tutkimukseni ensimmäisen osion kanssa. Haluan siis myös pohtia sitä, miten tehokkaasti lainsäädäntöä sovelletaan. Käytetäänkö immateriaalioikeuksia ulosmittauksessa siinä laajuudessa, minkä nykyinen oikeusjärjestyksemme mahdollistaisi?

Käsittelen tässä tutkimuksessa immateriaalioikeuksia ulosmittauksen kohteena siinä mielessä, kun immateriaalioikeuksiksi määritellään tekijänoikeudet ja teollisoikeudet. Molempiin näistä immateriaalioikeuksien ”yläkäsitteistä” liittyy mielenkiintoisia kysymyksiä ja myös joitakin rajauksia, jotka olen halunnut ottaa tarkemman tarkastelun kohteeksi. En ole halunnut rajata tutkimustani käsittelemään ainoastaan tekijän- tai teollisoikeuksia, sillä niiden ominaisuudet ovat osoittautuneet sellaisiksi, että koen myös mielekkääksi jossakin määrin vertailla näitä immateriaalioikeustyyppjä keskenään. Lisäksi olen päätenyt näin laveaan rajaukseen siksikin, että aiheeseen liittyvän tutkimuksen ja oikeuskäytännön ollessa ainakin vielä hyvinkin vähäistä, olen kokenut melko yleisluonteisen esityksen aiheesta olleen tarpeen. Eri immateriaalioikeustyypit suojaavat erilaisia oikeushyviä. Esimerkiksi patentti turvaa lähinnä keksinnön taloudellista hyödyntämistä, kun taas tekijänoikeuden tarkoitus on turvata teoksen taloudellinen hyödyntäminen sekä puhtaasti moraalinen oikeus tulla mainituksi teoksen tekijänä. Täten erilaisia immateriaalivarallisuuksia on ollut mielenkiintoista tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten ne voivat edistää tai olla vastoin ulosottomenettelyn yhteiskunnallisia tavoitteita.

Tutkimuksen kohteena olevia ulosottovelallisia en ole niin ikään rajannut, vaan tutkimuksen kohteena ovat sekä luonnolliset että oikeushenkilöt. Ulosottokaari sisältää sääntelyä, jossa luonnollisia henkilöitä kohdellaan velallisina eri tavoin kuin yrityksiä. Immateriaalioikeuksia

koskeva erityinen sääntely ei kuitenkaan tällaista erottelua tee. Ulosottovelallisista suurin osa on luonnollisia henkilöitä.²⁵ Käytännön merkitys immateriaalivarallisuuksia ulosmitattaessa on kuitenkin todennäköisesti toinen. Sellaiset immateriaalioikeudet, joilla on taloudellisesti vähäistä suurempaa merkitystä (esimerkiksi patentit ja tietokoneohjelmiin kohdistuvat tekijänoikeudet) liittyvät useimmiten yritysten hallinnoimaan varallisuuteen ja niiden väliseen vaihdantaan. Edelleen olen pyrkinyt tutkimuksellani luomaan yleisluontoisen kuvan aiheesta. Yksityiskohtaisemmat kysymykset on tarpeen nostaa tarkasteluun vasta, mikäli aihe näyttää nousevan käytännössä oikeudellisesti relevantiksi ongelmaksi.

Tutkimuksen pääasiallisena kohteena on nimenomaan immateriaalioikeuksien erityispiirteet esineoikeudellisessa mielessä, ei niinkään ulosoton prosessuaaliset kysymykset. Tästä huolimatta tutkimuksen tulee ottaa kantaa myös prosessuaaliseen säätelyyn siltä osin, kun immateriaalioikeuksien varallisuusoikeudelliset erityispiirteet sitä vaativat. Esimerkiksi ulosottoakaari sisältää sellaisia säännöksiä ja rajoituksia, jotka ovat luonteeltaan prosessuaalisia, mutta joiden soveltuvuuteen ulosmitattavan esineen oikeudellinen luonne vaikuttaa.

1.3.2 Tutkimusmenetelmät ja lähdeaineisto

Tutkimukseni on luonteeltaan kirjallisiin lähteisiin perustuvaa laadullista tutkimusta. Lähteiden käytössä tulee näkymään jako varsinaisen tutkimuksen ensimmäisessä ja toisessa osassa. Käsitellessäni oikeuden teoreettista viitekehystä, tutkin aihepiiriin liittyvää kirjallisuutta ja reflektoin sitä vasten lainsäädäntöä. Virallislähteistä hyvin keskeisiä ovat viimeaikaiset ulosotto-oikeutta koskevat valmisteluaineistot. Ulosottoakaaren kokonaisuudistus vuonna 2006 pitkälti kokosi yhteen ulosottolainsäädännön aiemmat osittaisuudistukset.²⁶ Tutkimukseni kannalta eniten relevanssia on ulosottoakaaren 4 luvulla, jossa säädetään tarkemmin ulosmitattavasta varallisuudesta. Siten merkittävin lainvalmisteluaineisto, johon tutkimuksessani tukeudun, on HE 13/2005 vp.

Haen ainakin jossain määrin vastauksia myös muita insolvenssimenettelyjä koskevista laeista ja oikeuskäytännöstä – erityisesti konkurssioikeudellisesta säätelystä. Vaikka ulosotto ja

²⁵ Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2022: velallisista luonnollisia henkilöitä oli noin 520 000, oikeushenkilöitä noin 50 000.

²⁶ HE 83/2006 vp

konkurssi ovatkin toisistaan erilliset insolvenssioikeudelliset menetelmät, voidaan konkurssilainsäädännöstä löytää soveltuvaa normistoa myös ulosottoa silmällä pitäen. Tämä johtuu siitä, että lähtökohtaisesti kaikki konkurssipesään kuuluva omaisuus on ulosmittauskelpoista. Täten siis konkurssilaista (12/2004) ja siihen liittyvästä valmistelutyöstä saattaa löytää vastauksia myös ulosottomenettelyn kannalta tärkeisiin kysymyksiin. Tämä tulkinta ei tosin ole täysin aukoton, ja siksi konkurssioikeudellista oikeuskirjallisuutta sekä -käytäntöä tulee soveltaa tutkimukseni kontekstissa varauksella.

Olen katsonut tarpeelliseksi käsitellä jossakin laajuudessa ulosottoa ja immateriaalioikeuksia yleisellä tasolla ja toisistaan itsenäisesti. Toisaalta tämä raja on ollut pakollista siksikin, ettei yksityiskohtaisempaa tutkimusta tai oikeuskäytäntöä aiheesta vielä ole. Siksi lähdeaineistona käytetään myös oikeudenaloja yleisemmällä tasolla käsittelevää kirjallisuutta. Lisäksi tukeudun myös oikeuskirjallisuuden tasolla jossain määrin konkurssioikeudelliseen kirjallisuuteen. Esimerkiksi immateriaalioikeuksien luonnetta juuri konkurssioikeudellisesta näkökulmasta on käsitellyt laajasti esimerkiksi Risto Koulu. Aihepiiriä tutkivan oikeuskirjallisuuden osalta tulee huomioida, että tuoreinta tutkimuskirjallisuutta ei ole saatavilla. Suurin osa aihetta käsittelevästä tutkimuksesta sijoittuu 2000-luvun alkupuolelle ja esimerkiksi ulosottokaaren kokonaisuudistus on saatu päätökseen vasta 2006.

Tutkimukseni toisessa osassa käsittelen siis immateriaalioikeuksien ulosmittaamista käytännössä. Tämä heijastuu myös lähdeaineiston käyttöön. Erityinen kiinnostukseni on eri oikeusasteiden antamissa ratkaisuissa. Kiinnitän toki huomiota korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöön (tai lähinnä sen puutteeseen) mutta tämän lisäksi kiinnostuksen kohteena ovat alempien oikeusasteiden antamat ratkaisut. Aineistoa on kerätty tuomioistuimilta seuraavilla hakuoperaattoreilla: ulosotto JA tekijänoikeus; ulosotto JA tavaramerkki sekä ulosotto JA patentti. Kiinnostukseni on keskittynyt erityisesti Helsingin käräjäoikeuteen, sillä sellaisia immateriaalioikeudellisia asioita ja niiden vaatimaa erityistä asiantuntijuutta, jotka eivät kuulu markkinaoikeuden toimivaltaan, on merkittävästi keskitetty Helsingin käräjäoikeudelle.²⁷ Markkinaoikeuden ratkaisuilla en ole nähnyt olevan relevanssia tutkimukseni kannalta, sillä sen toimivaltaan kuuluvat lähinnä sellaiset tekijän- ja teollisoikeudelliset riita-asiat, joilla ei ole merkitystä ulosottomenettelyssä. Ulosottolaitoksen julkaisemia tilastoja olen voinut hyödyntää siinä laajuudessa, kun ne ovat julkisena saatavilla.

²⁷ IPR-asoiden tuomioistuinkäsittelyn keskittäminen, s. 5

Ulosottoviranomaisen rekisteröimät tiedot ovat pitkälti salassa pidettäviä UK 1 luvun 30 sekä 31 §:stä johtuen. Täten tutkimukseni luonne huomioiden ei ole ollut mahdollista kerätä tarkempaa tilastoa siitä, millaisista varallisuuslajeista ulosottomenettelyissä tilitetyt varat ovat kertyneet.

Tutkimukseni on metodiltaan pääosin lainopillinen. Tutkimuksen kohteena on täten siis voimassa oleva oikeus. Pysin tutkimaan sitä, millaisia ovat voimassa olevan oikeuden ulosottoa ja immateriaalivarallisuutta säätelevät normit, miten niitä tulisi tulkita ja miten esimerkiksi muut oikeuslähteet, kuin lainsäädäntö, näihin normeihin vaikuttavat. Täten pyysin systematisoimaan olemassa olevia oikeusohjeita. Tutkielmani on siis tulkintakannanotto nykyiseen lainsäädäntöön. Tutkielmani tavoitteena on selvittää nykyllä lainsäädännön soveltamista ja tulkintaa tutkimusongelman näkökulmasta. Tällä tavoin katsottuna liikkuu tutkimukseni oikeuden pintatasolla tulkittessani lakeja, muita säädöksiä sekä oikeuskäytäntöä.²⁸

Lähestynkin erityisesti ensimmäistä tutkimuskysymystä niin sanotusti ongelmalähtöisesti. Tarkastelen aluksi immateriaalioikeudellisesta lainsäädännöstä johtuvia nimenomaisia rajoituksia ja niiden soveltamista ulosottokaaren näkökulmasta. Lisäksi tarkastelen ulosottokaaren sellaisia säännöksiä, jotka saattavat olla immateriaalivarallisuuden kontekstissa epäselviä, monitulkintaisia tai muutoin sellaisia, että niillä on aiheen kannalta relevanssia. Olen pitänyt tätä lähestymismetodiikkaa hedelmällisimpänä, sillä tutkimukseni aihe on vielä oikeudellisesti melko jäsentymätön. Samoin teeman ympärillä ei ole vielä hahmottunut oikeusongelmia käytännössä ja siten myös kirjallinen lähdeaineisto on toistaiseksi hyvin vähäistä. Täten olen siis ollut pakotettu spekuloidaan niitä mahdollisia ongelmia, joita aiheen ympärillä saattaa tulevaisuudessa nousta esiin.

Toisaalta tutkimukseni voi nähdä myös analysoivan esine- ja insolvenssioikeuden yleisiä periaatteita. Kysehan on pohjimmiltaan siitä, millaista omaisuutta voidaan ulosmittata sekä siitä, mitkä ovat ulosmittaamisen oikeudelliset ja yhteiskunnalliset funktiot ja miten immateriaalioikeudet ulosmittaamisen kohteena näitä funktioita voivat toteuttaa. Siksi käsittelem tutkimuksessani jossain määrin myös hyvin perustavanlaatuisia insolvenssioikeudellisia kysymyksiä, kuten ulosoton pakottavaa luonnetta ja sopimusvapautta. Kyse on siten myös hyvin syvällekin oikeuden kerroksiin luotaavasta tutkimuksesta. En tyydy

²⁸ Oikeuden tasoja on käsitellyt esimerkiksi Tuori 2013, s. 36-

käsittämään normien käytännön sovellusta vaan tarkastelen sitä, miten normeja tulisi tulkita, jotta ne palvelevat yhteiskunnallisia intressejä ja oikeuden tarkoitusta silloin, kun ulosmittauksen kohteena on ulosottomenettelyn näkökulmasta katsottuna uuden tyyppistä varallisuutta.

2 Mitä ulosotto-oikeus on – erityisesti immateriaalioikeuksien näkökulmasta?

2.1 Ulosmittauksesta yleensä

Ulosottomenettelystä säädetään ulosottokaareissa (705/2007) ja täten se toimii ulosottomenettelyn tärkeimpänä oikeudellisena viitekehyksenä. Ulosottokaari on siviilioikeudellisen täytäntöönpanon yleislaki.²⁹ Kuten jo tämän tutkielman johdannossa totean, on ulosotto-oikeus viimesijainen täytäntöönpanokeino laiminlyötyjen siviilioikeudellisten velvoitteiden suorittamiseksi.³⁰ UK 2 luvun 1 §:n mukaan tämän täytäntöönpanon suorittamisen edellytyksenä on ulosottoeruste. Näistä perusteista säädetään UK 2 luvun 2 §:ssä. Ulosottoerusteena voi toimia esimerkiksi tuomioistuimen riita- tai rikosasiassa antama tuomio. Ulosoton avulla, vallitsevan ulosottoerusteen mukaisesti, voidaan panna täytäntöön UK 1 luvun 1 §:n mukaiset ulosottoerusteeseen sisältyvät velvoitteet. Tämän tutkielman kannalta tärkeimpiä velvoitteita ovat edellä mainitun lainkohdan 1 momentin 1 ja 2 kohtien velvoitteet – siis velvoite raha- tai tavarasuoritukseen sekä velvoite luovuttaa toiselle kiinteää omaisuutta tai määrätty irtain omaisuus. Ensimmäinen kohta, maksuvelvoite, voisi tulla kyseeseen esimerkiksi ulosmittaamalla tekijänoikeuksien avulla saatavaa tuloa. Toisaalta ulosottoerusteeseen voisi myös sisältyä velvoite esimerkiksi siirtää jokin teollisoikeus velkojalle.

Ulosottomenettelyssä esine ensin ulosmitataan ja tämän jälkeen se muutetaan rahaksi. Myynti tapahtuu UK 5 luvun 1 §:n mukaisesti joko huutokaupalla taikka vapaalla myynnillä. Ulosmitattua varallisuutta ei voida suoraan käyttää maksun suorittamiseen siten, että esimerkiksi esine siirrettäisiin velkojalle maksuksi.³¹ Esine voidaan luovuttaa siis suoraan velkojalle vain, mikäli ulosottoerusteessa on määrätty luovutusvelvoite. Tutkimuksessani keskityn kuitenkin lähinnä käsittelemään tilanteita, joissa varallisuutta muutetaan rahaksi myynnillä velkojen suorittamiseksi. UK 7 luvun mukaiset luovutusvelvoitteet ovat ulosotto-oikeudessa melko poikkeuksellisia tilanteita. Esimerkiksi vuosina 2021 sekä 2022 irtaimen

²⁹ HE 83/2006

³⁰ Linna – Leppänen 2014, s. 1

³¹ Linna 2019, 181

luovutuspäätöksiä annettiin yhteensä 44.³² Verrattuna vuonna 2021 vireille tulleiden ulosottoasioiden määrään (yli 2,8 miljoonaa) määrä on siis häviävän pieni. Niissäkin tapauksissa, joissa ulosottoperusteeseen sisältyy luovutusvelvoite, on kyseessä ollut usein omistusoikeutta kokeva riita, ei niinkään maksamattoman velan maksuun liittyvä ulosottohakemusasia.³³ Luovutusvelvoitteen käytännön merkitys on siten käytännössä olematon, joten en näe aiheelliseksi käsitellä immateriaalioikeuksien siirtoa tilanteissa, joissa ulosottoperusteena on luovutusvelvollisuus.

Ulosoton yleisistä säännöksistä, ulosottoperusteista sekä yleisistä menettelysäännöksistä säädetään ulosottokaaren 1–3 luvuissa. Tutkimukseni tarkoitus ei ole kuitenkaan toimia prosessioikeudellisena esityksenä, joten näiden lukujen säännöksillä ei ole liiemmin merkitystä tutkimukseni kannalta. Ulosottokaaren kannalta tutkimuksen huomio kiinnittyy lähinnä lain 4 lukuun ja erityisesti niihin säännöksiin, joilla on merkitystä ulosmittattavan omaisuuden ominaisuuksien kannalta. Menettelyllisillä seikoilla saattaa olla toki merkitystä immateriaalivarallisuuksien ulosmittauskelpoisuuden kannalta – käsittelenkin näitä seikkoja jäljempänä tutkimuksessani. Tutkielmani tarkoituksena on kuitenkin lähtökohtaisesti tarkastella immateriaalioikeuksien esineoikeudellista luonnetta ja sen vaikutusta ulosottomenettelyssä. Siksi olen tyytynyt esittelemään ulosottoa prosessina vain pääpiirteittäin.

Ulosotto on erillistäytäntöönpanoa. Tämä tarkoittaa sitä, että ulosmittauksen kohteeksi voivat tulla vain yksilöidyt erillisobjektit. Eräänlaisena vastakohtana tälle voidaan pitää yleistäytäntöönpanoa, jollainen esimerkiksi konkurssi on. Siinä konkurssipesän varallisuuteen kuuluu kaikki velallisen ulosmittauskelpoinen varallisuus, eikä objekteja tarvitse siten erikseen yksilöidä.³⁴ Tämä saattaa selittää epäsuhtaa sen välillä, miksi immateriaalioikeuksien asema konkurssipesässä on jo ollut oikeuskirjallisuuden mielenkiinnon kohteena, kun taas ulosmittauksen kohdalla asiaa ei toistaiseksi ole juuri tutkittu: konkurssipesän varoja kartoittaessa pitää määritellä jokaisen velallisen omistaman varallisuuserän kuulumisen konkurssipesään. Ulosottomenettelyssä määrittely taas tulee tehdä ainoastaan sellaiselle varallisuudelle, joka aiotaan ulosmitata. Ehkä immateriaalivarallisuutta ei ole siis vielä

³² https://pxdata.stat.fi/PxWeb/api/v1/fi/StatFin/uloa/statfin_uloa_pxt_134f.px; Irtaimen luovutuspäätöksiä annettiin 25 vuonna 2021 ja 19 vuonna 2022.

³³ Linna 2018, s. 85

³⁴ Ulosotto 1984, s. 96

jostakin syystä haluttu ottaa ulosmittauksen kohteeksi ja siksi kysymys ei ole aiheuttanut suurta mielenkiintoa tuomioistuimissa taikka oikeuskirjallisuudessa.

Pohdittaessa mahdollista vastausta sille, millaisia oikeudellisia raameja immateriaalioikeuksien ulosmittauksessa tulisi noudattaa, näyttää esiin nousevan kaksi vaihtoehtoa. Immateriaalioikeuksia voidaan joko säännellä tavallisin insolvenssioikeudenmenetelmin tai vaihtoehtoisesti voidaan nähdä kehityssuunta, jossa kehittyä täysin uutta insolvenssioikeudellista sääntelyä immateriaalivarallisuutta koskien.³⁵ Tutkielmani tavoitteena on nimenomaan tutkia nykyisen lainsäädännön soveltuvuutta immateriaalivarallisuuden kontekstissa. Tämä edellyttää paitsi yhtymäkohtien löytämistä immateriaalin ja fyysisen varallisuuden välillä, myös nykyisen ulosotto-oikeuden normien tarkastelua ja tulkintaa eri tavalla, kuin ehkä aiemmin on totuttu. En kuitenkaan pidä täysin mahdollisena, etteikö tulevaisuudessa lainsäätäjällä olisi tarvetta säädellä myös immateriaalioikeuksien ulosmittauksesta erikseen. Tutkielmani tarkoitus ei kuitenkaan ole esittää *de lege ferenda* -tyylisiä kannanottoja, joten keskityn tässä osiossa voimassa olevaan lainsäädäntöön.

2.2 Ulosoton funktiot

Velallisen ja velkojan suhteessa lähtökohtana on, että velallinen tekee suorituksensa vapaaehtoisesti. Mikäli näin ei käy, tarjotaan velkojalle oikeussuojakeinoja erilaisin täytäntöönpanomenettelyin. Ulosoton ensisijainen funktio onkin siis saattaa velkoja siihen asemaan, jossa hän olisi ollut, mikäli sopimus olisi täytetty vapaaehtoisesti.³⁶ Ulosoton voidaan kuitenkin nähdä toteuttavan myös muita yhteiskunnallisia tehtäviä: sen voidaan nähdä olevan 'pelotekeino', joka ylläpitää yleistä maksumoraalia.³⁷ Mikäli velallisella ei ole kykyä tai halua maksaa velkansa on valtiolla olemassa pakkokoneisto, joka turvaa velkojen oikeudet. Viime aikoina myös ulosottomenettelyssä ovat saaneet jalansijaa niin kutsutut rehabilitaatioelementit, jotka pyrkivät turvaamaan velallisen maksukykyisyyttä myös jatkossa.³⁸ Tämä näkyy muun muassa ulosottokaaren lain esitöissä, joissa ulosoton

³⁵ Koulu 2003, s. 47

³⁶ Linna – Leppänen 2014, s. 1

³⁷ Linna – Leppänen 2014, s. 33

³⁸ Linna – Leppänen 2014, s. 35

voimassaoloaikaa on haluttu rajoittaa ja samalla huomiota on annettu velkojien asemalle uudistuksen johdosta.³⁹ Erityisesti velkojan oikeudet ja rehabilitaatiofunktio muodostavat sellaisen ristiriidan, jota käsitellen tarkemmin juuri immateriaalivarallisuuden kontekstissa.

Ulosotto nähdään lähtökohtaisesti likvidaatiomenettelynä, jossa ulosottovelallisen varallisuus realisoidaan ja velkojat saavat täten velkansa kuitatuksi mahdollisimman nopeasti.⁴⁰

Velallisen kannalta kyse olisi joko siitä, että hänen varallisuutensa katoaa velkojille likvidaatiomenettelyssä taikka siitä, että hän maksaa velkansa vastaisuudessa saamistaan tuloista maksupotentiaalinsa mukaisesti.⁴¹ Perinteisesti muut insolvenssioikeudelliset menettelyt, kuten yksityishenkilön velkajärjestely ja yrityssaneeraus, pyrkivät tuottamaan jokaiselle velkojalle edes jonkinlaisen tuloksen, mutta kuitenkin siten, että velallinen pystyy jatkamaan toimintaansa mahdollisimman tehokkaasti. Ulosotto sen sijaan nähdään ehkä kovempänä keinona turvata velkojien oikeudet, jossa velallisen asemalle ei enää anneta yhtä suurta painoarvoa. Kyse lienee ehkä siitä, ettei ulosoton aloittamisen vaatimuksena ole maksukyvyttömyys vaan ulosoton syynä on ennemminkin maksu*haluttomuus*.⁴² Lainsäätäjä ei ole ehkä halunnut samalla tavalla suojata sellaista velallista, jolla ei ole halua suorittaa velvoitteitaan. Maksukyvyttömän velallisen on sen sijaan nähty ansaitsevan laajempaa suojaa.

En kuitenkaan suostu ottamaan täysin annettuna sitä väitettä, etteikö ulosotolla olisi mitään rehabilitaatiofunktioita- tai vaikutuksia. Ulosottokaaren kokonaisuudistuksen tavoitteena on ollut parantaa vähimmäissuojaa heikossa asemassa oleville velallisille sekä parantaa yritystoiminnan jatkamisen edellytyksiä.⁴³ Tällainen säännös on esimerkiksi UK 4 luvun 24 §, joka sääntelee ulosmitattavan varallisuuden ulosmittausjärjestystä. Viimesijaisena ulosmitattavana omaisuutena ovat elinkeinotoiminnan kannalta välttämättömät työvälineet sekä velallisen vakituinen asunto. Tällaiset keinot paitsi edesauttavat velallisen jaloillaan pysymistä, myös toimivat usein velkojien eduksi, kun velallinen voi jatkaa elinkeinotoimintaansa ja saada siitä toistuvaistuloa. Omaisuuden pakkorealisointi tuottaakin

³⁹ HE 83/2006 vp.

⁴⁰ Koulu – Lindfors 2010, s. 35

⁴¹ Koulu – Lindfors 2010, s. 29–32

⁴² Linna 2019, s. 20

⁴³ HE 13/2005 vp.

usein melko huonon myyntituloksen ja toteutettaessa rehabilitaatiomallia saadaan usein velkojienkin kannalta aikaan parempi tulos.⁴⁴

Ulosottokaaren 4 luku sisältää muutoinkin runsaasti säädöksiä, joilla pyritään turvaamaan velallisen maksukyky myös ulosoton aikana erityisesti silloin, kun ulosoton kohteena on luonnollinen henkilö. Esimerkiksi ulosoton määrä suhteutetaan jo nykyisellään ainakin jossain määrin velallisen maksukykyyn: ulosmittauksen kohteen ollessa luonnollinen henkilö, on hänelle määritelty suojaosuus, jota ei voida ulosmitata. Palkkatulosta tämä suojaosuus on UK 4 luvun 48 §:n mukaan euromääräinen, elinkeinotuloa ulosmitatessa suojaosuus puolestaan suhteutetaan elinkeinotulon määrään siten, kun UK 4 luvun 64 §:ssä säädetään. Velallinen voi myös saada vapaakuukausia ollessaan ulosottomenettelyssä ja hänen olennaisesti heikentynyt maksukykyensä otetaan huomioon ulosmitattavan velan määrässä.

Ulosottokaari huomioi myös nimenomaisesti immateriaalioikeudet jossain määrin ja tarjoaa niille suojaa: UK 4 luvun 55 §:n mukaan korvauksesta, jota luonnollinen henkilö saa patentin, tekijänoikeuden tai muun vastaavan oikeuden luovutuksesta tai käyttämisestä, jätetään ulosmittaamatta kaksi kolmasosaa kustakin erästä. Tämä lainkohta soveltuu kuitenkin myös muihin immateriaalioikeuksiin: niiden luovuttamiseen ja käyttämisestä saataviin korvauksiin.⁴⁵ Lainsäädäntöaineisto kuitenkin myös mahdollistaa poikkeamisen ulosmittauksen määrästä tietyn immateriaalioikeuden osalta.⁴⁶ Nämä ulosottoon kohdistuvat rajoitukset osaltaan heijastavat sitä muutosta, jonka myötä rehabilitaation merkitys on yhä enenevässä määrin tunnustettu tärkeäksi myös ulosotossa, joka aiemmin on nähty puhtaasti likvidaatiokeinona. Nykyään myös ulosotossa halutaan huomioida kohtuus velallisen näkökulmasta ja liian voimakkaasta perinnästä yhteiskunnalle aiheutuvat kustannukset.⁴⁷

Huomattavaa on, että lainsäätäjät tuntuu ulosottokaarta säätäessään katsoen, että ulosottomenettelyssä suojaa tarvitsee lähinnä luonnollinen henkilö. Liiketoimintaa harjoittava yhtiö ei saa ulosottokaaren 4 luvussa sellaista suojaa, mitä luonnolliselle henkilölle tarjotaan.

⁴⁴ Koulu – Lindfors 2010, s. 32

⁴⁵ HE 13/2005 vp.

⁴⁶ HE 13/2005 vp.

⁴⁷ Linna 2019, s. 20

Yrityksen elinkeinotulo voidaankin lähtökohtaisesti ulosmitata kokonaan.⁴⁸ Toisaalta yrityksen ei tarvitse saada tuloa jokapäiväisen elämisen kuluihin inhimillisen elämän jatkumiseksi. Toisaalta yritykselle on myös tarjolla omia rehabilitaatiomenettelyitä, kuten yrityssaneeraus, joihin yritys monesti hakeutuu, mikäli sitä uhkaa maksukyvyttömyys. Inhimilliset seikat eivät siis ehkä puolla ulosmittaamisen rajoittamista velallisyritykseltä, kun taas luonnollisen henkilön kohdalla rajoitukset ovat perusteltuja. Yritysten ei ehkä ole katsottu tarvitsevan enää ulosottomenettelyssä sellaista rehabilitaatiomahdollisuutta, mikä taas yksityishenkilöille on perusteltua. Ulosotossa olevien yritysten kohdalla tavoitteena onkin lähinnä turvata toiminnan jatkamisen edellytykset.⁴⁹

Rehabilitaatiomalli on alettu nähdä yleismaailmallisesti likvidaatiota parempana menetelmänä.⁵⁰ Siten rehabilitaatiofunktion kehitys ei suinkaan ole pysähtynyt, vaan sille annetaan jatkuvasti enemmän painoarvoa. Esimerkkinä tästä toimii erittäin tuore ulosottokaaren uudistus, joka astui voimaan 1.5.2023. Muutos kasvattaa ulosottovelallisten käytettävissä olevaa vapaakuukausien määrää. Muutoksen vaikutuksia ei voida pitää vähäisinä, sillä se koskee arvioidusti noin 100 000 henkilöä.⁵¹ Lisäksi toinen tuore ulosottokaaren muutos, jonka tarkoitus on turvata velallisen selviytymistä, on ulosottokaaren väliaikainen muutos, joka on tullut voimaan 1.1.2023 ja on voimassa 31.12.2023 saakka.⁵² Kyseessä on UK 4 luvun 48 §:n muutos, jolla velallisen suojaosuutta on korotettu vuoden 2023 ajaksi.

Voidaan siis varmuudella sanoa, että ulosottovelallisen asemaa ja maksukykyä on haluttu jatkuvasti kehittää. Toisaalta on ehkä perusteltua kysyä, miten pitkälle tällainen muutos voi jatkua. Kuten jo aiemmin on todettu, voidaan rehabilitaatiovaikutuksen huomioon ottamalla päästä usein jopa parempaan tulokseen, kuin puhtaalla pakkorealisoinnilla. Ulosoton perimmäistä tarkoitusta ei tästäkään huolimatta tule unohtaa. Sen tavoitteena on antaa oikeussuojaa julkista valtaa käyttämällä silloin, kun vapaaehtoiset yksityiset toimet eivät ole

⁴⁸ Koulu – Lindfors 2010, s. 182

⁴⁹ HE 13/2005 vp.

⁵⁰ Koulu 2003, s. 75

⁵¹ <https://ulosottolaitos.fi/fi/index/ulosottolaitos/ajankohtaista/verkkouutiset/jatiedotteet/2023/velallisillemyonnettaviinvapaakuukausiinmuutoksia1.5.alkaen.html>

⁵² HE 216/2022 vp.

siihen pystyneet.⁵³ Miten vaikuttaa velkojien luotonantohalukkuuteen, jos niin kutsuttu pelotevaikute velkojen maksuun menettää uskottavuuttaan? Ulosoton tehtävä onkin ikään kuin paradoksaalinen, sillä sen pelotevaikutus pitää yllä velallisten maksuhalukkuutta, jolloin ulosottomenettely olemassaolollaan menettää tarkoituksensa.⁵⁴

Vaikka käsittelenkin ulosoton funktioita erillisessä kappaleessaan, nousee kysymys toistuvasti esiin tutkimukseni aikana. Se, mitä yhteiskunnallisia tarkoituksia ulosotolla pyritään toteuttamaan, vaikuttaa suuresti siihen, millaisia merkityssisältöjä ulosotto-oikeudellisille normeille annetaan. Oikeussääntöjä tulee tulkita ja soveltaa siten, että ne toteuttavat oikeudenalan yleisiä periaatteita. Erityisesti silloin, kun kyseessä on julkista valtaa käyttävä täytäntöönpanoviranomainen, tulee normien tulkinnassa ottaa huomioon myös lainsäädännön yhteiskunnalliset funktiot.

⁵³ Linna – Leppänen 2014, s. 33

⁵⁴ Linna – Leppänen 2014, s. 33

3 Immateriaalioikeuksien ulosmittauskelpoisuus

3.1 Immateriaalioikeudet

Immateriaalioikeudet ovat henkisen työn tulokseen kohdistuvia yksinoikeuksia, joiden avulla turvataan työn taloudellisten tulosten hyödyntäminen.⁵⁵ Immateriaalioikeudet jakautuvat – lähinnä säädösteknisesti – tekijänoikeuksiin ja teollisoikeuksiin. Tekijänoikeudet suojaavat teoksen luojan oikeutta luomukseen (esimerkiksi kuvaan, kappaleeseen tai tietokoneohjelmaan) kun taas teollisoikeudet suojaavat enemmän teollisen elämän piiriin kuuluvia oikeuksia, kuten patenttia ja tavaramerkkiä.⁵⁶ Tekijänoikeuden lisäksi käsittelen tutkimuksessani lähinnä tavaramerkkiä ja patenttia. Vaikka käytän yläkäsitteenä termiä ”teollisoikeus”, käsittelen tutkimuksessani näistä lähes yksinomaan patenttia tai tavaramerkkiä. Siksi esittelen vain näitä kahta teollisoikeustyyppiä lähemmin. Muita teollisoikeuksia ovat muun muassa mallioikeus, hyödyllisyysmallioikeus sekä kasvinjalostajan oikeus. Olen kuitenkin kokenut niiden merkityksen tutkimukseni kannalta niin vähäisenä, ettei näitä muita teollisoikeuksia mielekästä käsitellä tutkimuksessani laajemmin.

Olen valinnut rajata tutkimukseni näihin kahteen teollisoikeustyyppiin myös siitä syystä, että olen nähnyt niiden vertailun mielekkäimmäksi. Tavaramerkin luonteen ja siihen kohdistuvien ulosmittausrajoitusten vuoksi se muodostaa jokseenkin erilaisen sääntelykokonaisuuden. Ulosmittauksen kannalta patenttiin ei sen sijaan kohdistu mitään sellaista lainsäädäntöä, joka merkittävästi erottaisi sen kaikista muista teollisoikeuksista. Patentti melko yleisenä teollisoikeutena sekä sääntelynsä johdosta muodostaa sellaisen kokonaisuuden, joka melko hyvin kuvaa muita teollisoikeuksia, kuin tavaramerkkiä.

Patentti tuo haltijalleen yksinoikeuden määrätä keksinnön hyväksikäytöstä määräajan.⁵⁷ Patentti siis suojaa jotakin keksintöä siten, etteivät muut voi esimerkiksi käyttää, myydä tai

⁵⁵ Haarmann – Mansala 2012, s. 15

⁵⁶ Haarmann 1989, s. 3

⁵⁷ Haarmann 1989, s. 97

valmistaa keksintöä ammattimaisesti.⁵⁸ Patenti siis kohdistuu johonkin keksintöön ja sen tarkoituksena on suojata keksinnöstä saatavaa taloudellista hyötyä.

Tavaramerkki on elinkeinotoiminnassa käytettävä tunnusmerkki tavaroiden erottamiseksi toisten tavaroista.⁵⁹ Se on yksilöintikeino, joka erottaa tuotteen muista vastaavista tuotteista ja toteuttaa kilpailufunktiota, kun kuluttaja voi merkin perusteella erottaa useat samankaltaiset tuotteet toisistaan.⁶⁰ Vaikka teollisoikeudet ovatkin pääasiassa rekisteröitäviä oikeuksia, voi tavaramerkki syntyä myös vakiinnuttamalla silloin, kun sitä käytetään niin laajasti ja kauan, että tavaramerkki on yleisesti tunnettu tiettyjen tavaroiden tai palvelujen yhteydessä.⁶¹

Tavaramerkki on siis ikään kuin yhteydessä yrityksen ”henkilöön”. Se suojaa yrityksen brändiä ja erottuvuutta muista kilpailevista brändeistä.

Immateriaalioikeudet näyttävätkin suojaavan pitkälti taloudellista toimintaa: oikeuden haltija saa päättää siitä, kuka oikeutta saa käyttää ja haltija saa myös tästä syntyvän rahallisen tuoton itselleen. Taloudellisen suojan lisäksi liittyy erityisesti tekijänoikeuksiin myös moraalinen ulottuvuus, kuten esimerkiksi TekL 3 §:stä ilmenee. Toisaalta myös esimerkiksi tavaramerkki tuntuisi suojaavan vahvasti nimenomaan sen haltijan henkilöä. Ulosmittauksen kannalta ilmeistä merkitystä näyttäisi ensin olevan lähinnä immateriaalioikeuksien taloudellisella arvolla. Siis sillä, miten tehokkaasti oikeudet voidaan likvidaatiomenettelyssä muuttaa rahaksi velkojien hyväksi. Moraalista oikeutta tekijänoikeuteen ei ylipäänsä voida luovuttaa, eikä moraalinen oikeus siten voi olla myöskään ulosmittauksen kohteeksi.⁶² Huomattavaa kuitenkin on, että moraalisella ulottuvuudella näyttäisi olevan vaikutusta tekijänoikeuksien ulosmittauskelpoisuuteen ylipäänsä. Tekijänoikeuden moraalinen ulottuvuus ja henkilöllisyys ovat myös taustatekijöitä sille, miksi tekijänoikeuden luovutusta ylipäänsä on rajoitettu tavalla, jota esittelen tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

⁵⁸ <https://www.prh.fi/fi/patentit.html> luettu 27.2.2023

⁵⁹ Haarmann – Mansala 2012, s. 41

⁶⁰ Haarmann 1989, s. 180

⁶¹ https://www.prh.fi/fi/tavaramerkit/yleista_tavaramerkeista.html luettu 27.2.2023

⁶² Tepora 2004, s. 187

3.2 Rajoitukset

3.2.1 Lyhyesti ulosmittauskelpoisuudesta

Ulosmittauksen kohteista ja ulosmittauskelpoisesta omaisuudesta säädellään ulosottokaaren 4 luvussa. Luvun 8 §:n 1 momentti kuuluu seuraavasti:

Ulosmittauksen kohteena voi olla velalliselle kuuluva esine tai oikeus, joka voidaan yksilöidä ja jolla on varallisuusarvoa, jollei sellaisen omaisuuden ulosmittaamista laissa erikseen kielletä. Ulosmittaus kattaa myös esineen ainesosat ja tarpeiston, ulosmittauksen jälkeen erääntyvän tuoton sekä ulosmitatun omaisuuden sijaan tulevan omaisuuden.

Lain sanamuoto hyvin selvästi sallii immateriaalioikeuksien ulosmittaamisen. Ulosmittauksen kohteena voi olla oikeus ja immateriaalivarallisuudet ovat haltijalleen kuuluvia oikeuksia.

Tämä on ollut ulosottokaarta säätäessä myös lainsäätäjän tahto.⁶³ Kuten jo tutkielman johdannossa esitän, liittyy immateriaalioikeuksiin kuitenkin varallisuustyyppinä joitain sellaisia erityispiirteitä, ettei niihin voida puhtaasti ja suoraan soveltaa sitä ulosotto-oikeutta, mikä pätee fyysisiin varallisuuseriin. Nimenomaisia ulosottokaaresta ja muista laeista johtuvia rajoituksia olen käsitellyt jo edellisessä luvussa. Selkeiden rajoitusten lisäksi tulee myös tutkia immateriaalioikeuksien varallisuus oikeudellisia erityispiirteitä ja ulosottokaaren soveltuvuutta niihin. Tässä luvussa perehdyn tarkemmin näihin erityispiirteisiin – etsin siis yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia ”perinteisempään” irtaimen omaisuuteen – sekä tutkin sitä, miten nämä erityispiirteet on ulosmittausprosessissa otettava huomioon.

UK 4 luvun 8 §:n mukaan ulosmittauksen kohteena voi olla velalliselle kuuluva oikeus, joka voidaan yksilöidä. Millaisia oikeusvaikutuksia säädöksellä on immateriaalivarallisuuden kannalta? Teollisoikeuksien kannalta yksilöintivaatimus ei aseta suuria haasteita, vaan ennemmin jopa helpottaa niiden tulkitsemista ulosmittauskelpoisiksi. Teollisoikeudet ovat nimittäin rekisteröitäviä oikeuksia, joten ne löytyvät sisältöineen ja haltijoineen rekisteristä. Tästäkin huolimatta kysymys siitä, kuka on immateriaalioikeuden todellinen omistaja, kun oikeus on ollut omistusoikeuden luovutuksen kohteena, on ollut korkeimman oikeuden ratkaistavana saakka.⁶⁴ Edes teollisoikeuksien omistusoikeus ei siis ole aina niin yksiselitteinen. Tekijänoikeuksia ei puolestaan rekisteröidä vaan tekijänoikeus syntyy, kun

⁶³ HE 13/2005 vp.

⁶⁴ KKO:1993:49

teos luodaan.⁶⁵ Tekijänoikeuden laajuutta tai haltijaa ei rekisteröidä, ja tämä saattaa aiheuttaa haasteita yksilöinnissä. Tekijänoikeuttahan ei voi sen tekijältä ulosmitata, joten tekijänoikeuden olisi tullut siirtyä, jotta se olisi ulosmittauskelpoinen. Tällaiset oikeuksien siirrot saattavat epäilemättä aiheuttaa epäselvyyksiä siinä, kuka on oikeuden haltija ja minkä laajuinen kyseinen oikeus on. Toisaalta oikeuskirjallisuudessa on esitetty myös, ettei teoksen asteen saavuttaneen tekijänoikeuden suhteen näyttäisi ilmenevän haasteita yksilöinnin suhteen.⁶⁶ Immateriaalioikeuksien yksilöintiä vaikeuttaakin juuri se, että niitä ei voi fyysisesti hallita eivätkä ne ole ainutkertaisia: esimerkiksi käsikirjoituksen esitysoikeus voi olla jaettuna usealle eri toimijalle, samoin vaikkapa patenttilisenssit voi olla jaettu ympäri maailman.⁶⁷

Lisäksi edellytyksenä varallisuuden ulosmittauskelpoisuudelle on UK 4 luvun 19 §:n 5 kohdan kieltosäännön mukaan se, että oikeus voidaan luovuttaa. Kun mietitään tavanomaisia varallisuustyyppisiä, ei niihin kohdistu sellaista erillissääntelyä, joka estäisi luovutuksen. Immateriaalioikeudet ovatkin tässä mielessä hyvin poikkeavia varallisuustyyppisiä, sillä niitä säädellään erillislaein siten, että myös niiden luovutuskompetenssia on rajattu.⁶⁸ Olen käsitellyt näitä luovutusrajoituksia jo aiemmassa luvussa. Tämä erillislaein sääntely kuitenkin ehkä osittain havainnollistaa sitä, että immateriaalioikeuksilla tosiaan on joitakin varallisuus oikeudellisia erityispiirteitä, jotka tulee myös ulosottomenettelyssä muistaa ottaa huomioon.

Lähtökohtana siis on, että kaikki omaisuus- ja varallisuuslajit ovat ulosmittauskelpoisia.⁶⁹ Täten siis myöskään immateriaalioikeudet eivät lähtökohtaisesti ole ulosottokaaren näkökulmasta sellaista varallisuutta, jota ei niiden luonteen vuoksi voitaisi ulosmitata. Mikäli kysymys immateriaalioikeuksien ulosmittauksesta olisi näin yksinkertainen, ei tutkimustani tarvitsisi oikeastaan jatkaa tämän pidemmälle. Immateriaalivarallisuutta säätelevästä erityislainsäädännöstä kuitenkin aiheutuu joitain sellaisia rajoituksia, jotka kieltävät

⁶⁵ Haarmann 2014, s. 2

⁶⁶ Tepora 2004, s. 187

⁶⁷ Kemppainen teoksessa Ulosotto 1984, s. 175

⁶⁸ Koulu 2003, s. 141

⁶⁹ <https://ulosottolaitos.fi/fi/index/tietoaulosotosta/tietoavelalliselle/mitavoidaanulosmitata.html> luettu 7.1.2023

ulosmittauksen omaisuuden luonteeseen tai ominaisuuksiin perustuen. Nimenomaisten kieltojen lisäksi erillislait saattavat sisältää ulosmittausta rajoittavia elementtejä.

Ulosoton kohteeseen saattaa liittyä myös ulosottokaaresta rajoituksia, jotka johtuvat joko täytäntöönpanoperusteesta tai jotka on muuten huomioitava toimittaessa täytäntöönpanoa. Jälkimmäiset rajoitukset liittyvät lähinnä siviilioikeudessa vallitsevaan suhteellisuusperiaatteeseen. Periaatteen tarkoituksena on aiheuttaa velalliselle mahdollisimman vähän haittaa velan suorittamiseksi. Täytäntöönpanoperusteesta ilmenevät rajoitukset vuorostaan liittyvät tavaroiden lajiin.⁷⁰ Käsittelen tutkimuksessani molempia näistä rajoituksista, mutta suurempi mielenkiinto kohdistuu nimenomaan tavaran lajista johtuviin rajoituksiin. Ulosoton prosessuaalisten rajausten osalta keskityn lähinnä sellaisiin rajoituksiin, joiden arvelen voivan koitua ongelmaksi ulosmittaessa immateriaalia varallisuutta.

Kun ulosottomenettelyssä sovelletaan yleislakina ulosottokaarta mutta ulosmittaukseen vaikuttavaa sääntelyä löytyy myös muista säännöskokoelmista, saatetaan päätyä tilanteeseen, jossa säännöt muodostavan keskenään ristiriitaisia oikeusohjeita. Kummalle laille tulisi tällöin antaa etusijaa – ulosottokaarelle vai immateriaalivarallisuutta säänteleville laeille? Tällaiset ristiriidat ratkaistaan oikeusjärjestyksessä usein *lex specialis* -ratkaisustandardilla, jossa erityinen normi saa etusijan yleisen normin kustannuksella.⁷¹ Tutkimukseni näkökulmasta immateriaalivarallisuutta säätelevät erillisnormit siis voittavat ulosottokaaren.⁷² Täten esimerkiksi UK 4 luvun 8 §:n säännös, joka sallii lähtökohtaisesti kaikenlaisen varallisuuden ulosmittauksen, joutuu väistymään vaikkapa TekL 42 §:n ulosmittauskiellon tieltä.

3.2.2 Tekijänoikeus ulosmittauksen kohteena

Erityisen mielenkiintoisia rajoituksia aiheutuu nimittäin juuri tekijänoikeuslaista (404/1961), jonka säännös hyvin yksiselitteisesti estää tekijänoikeuden ulosmittaamisen hyvin laajassa määrässä tilanteita. TekL 42 § kieltää tekijänoikeuden ulosmittauksen tekijältä itseltään sekä siltä, jolle se on siirtynyt avio-oikeuden, perinnön tai testamentin nojalla. Säännös ilmentää

⁷⁰ Ulosotto 1984, s. 96–97

⁷¹ Tuori 2013, s. 55

⁷² esim. Weckström 2011 s. 18: Tavaramerkkioikeus voittaa *lex specialis* -säännön perusteella yleisemmät oikeussäännöt.

TekL 3 §:n mukaisia tekijän moraalisia oikeuksia sekä tekijänoikeuden henkilöllistä luonnetta.⁷³

Säännös ei kuitenkaan täysin poissulje sitä mahdollisuutta, etteikö tekijänoikeus voisi missään tilanteessa tulla ulosmitatatuksi. Tekijänoikeus voidaan nimittäin TekL 27 §:n mukaisesti luovuttaa. Täten pidän hyvin mahdollisena, että tekijänoikeudet tulisivat luovutetuiksi edelleen ja tällöin tekijänoikeus ei enää kuuluisi sellaiselle henkilölle, jolta sen ulosmittaamista rajoitettaisiin TekL 42 §:n säännöksellä. Ainakin varhaisessa TekL 42 §:ää koskevassa (aiempi 29 §) lainvalmistelutyössä on haluttu sallia tekijänoikeuden ulosmittaaminen sellaiselta henkilöltä, joka on saanut oikeuden luovutuksena tekijän eläessä.⁷⁴

Mikäli siis otamme tutkimusasetelman lähtötilanteeksi sen, että immateriaalioikeuden ulosmittausta ei rajoiteta TekL 42 §:stä johtuvista syistä, sillä oikeus on käsillä olevassa tilanteessa luovutettu eteenpäin, pääsemme seuraavan mielenkiintoisen ongelman äärelle: rajoittaako TekL 28 § tekijänoikeuden ulosmittaamista luovutuksensaajalta? Kyseinen lainkohta kuuluu seuraavasti:

Ellei toisin ole sovittu, ei se, jolle tekijänoikeus on luovutettu, saa muuttaa teosta eikä luovuttaa oikeutta toiselle. Milloin oikeus kuuluu liikkeelle, sen saa luovuttaa yhdessä liikkeen tai sen osan kanssa; luovuttaja on kuitenkin edelleen vastuussa sopimuksen täyttämisestä.

Lainkohdan sanamuoto luovutus näyttäisi lainkohdassa soveltuvan myös ulosmittaukseen.⁷⁵ Katsoakseni kysymys on siis siitä, missä määrin TekL 28 § rajoittaa tekijänoikeuden ulosmittausta sen luovutuksena saaneelta. UK 4 luvun 19 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaan ulosmitata ei saa omaisuutta, jota lain mukaan ei saa luovuttaa. Mikäli tekijänoikeuslain säännöksistä johtuu, ettei luovutuksena saatua tekijänoikeutta saa luovuttaa edelleen, ei oikeutta saada myöskään ulosmitata ulosottokaaren säädöksestä johtuen. Tällöin tekijänoikeuden ulosmittaus olisi kiellettyä kaikissa tapauksissa.

⁷³ Harenko – Niiranen – Tarkela 2016, s. 413

⁷⁴ KM 1953:5, 29 §

⁷⁵ Näin asiaa tulkitsee tutkimuksessaan muun muassa Kaisto 2002, s. 19–25 sekä Harenko – Niiranen – Tarkela 2016, s. 335: ”Luovutus tarkoittaa kaikkia tapoja, joilla oikeuden siirtäminen voi tulla kysymykseen.”

Lain sanamuodon mukaisesti tekijänoikeuden ulosmittauskelpoisuus luovutuksen jälkeen riippuu siitä, mitä luovutuksen osapuolten kesken on sovittu. Tekijänoikeuden edelleen luovutuksesta tulisi siis sopia jo luovutuksen hetkellä. Muutoin sitä ei voida luovutuksen saajalta ulosmitata eikä hän voi sitä edelleen luovuttaa. Kun tekijänoikeus luovutetaan, tulee sen ulosmittauskelpoisuudesta tahdonvaltainen kysymys. Täten tekijänoikeuden ulosmittaus ei ole siis täysin mahdoton tilanne, joskin käytännössä sellaiset tilanteet, jossa kaikki nämä edellytykset täytyisivät, lienevät hyvin harvinaisia.

Yksityishenkilöiden kohdalla tällaiset luovutustilanteet ovat varmasti erittäin harvinaisia, elleivät peräti uniikkeja. Tekijänoikeuden suojaamia kappaleita, kuten valokuvia ja äänitteitä, toki levitetään jatkuvasti, mutta itse oikeuksien luovutus jollekin ulkopuoliselle henkilölle tuntuu niin erikoiselle toimelle, etten usko sillä olevan merkitystä arkielämän tai lainopillisen tulkinnan kannalta.

Yrityselämässä tekijänoikeuksien edelleen luovutuksella ja siten kysymyksellä niiden ulosmittauskelpoisuudessa saattaa kuitenkin olla relevanssia. Esimerkiksi TekL 28 § nimenomaisesti sallii tekijänoikeuden luovutuksen liikkeenluovutuksen yhteydessä. Otan esimerkiksi tietokoneohjelmat, jotka usein liittyvät elinkeinotoimintaan, mutta joita suojataan tekijänoikeuslain normein, ei erillisellä teollisoikeuksiin liittyvällä lainsäädännöllä (TekL 1 § 2 mom). Vaikka tietokoneohjelman luokin jokin yksittäinen henkilö tai joukko luonnollisia henkilöitä, luodaan ne usein työsuhteessa, jolloin tekijänoikeus tietokoneohjelmaan kuuluu työnantajayrityksen omaisuuden piiriin.⁷⁶ Tietokoneohjelmat saattaisivat siis hyvinkin siirtyä yritykseltä toiselle esimerkiksi liikkeenluovutuksen yhteydessä.

Toki voi olla perusteltua kysyä sitä, missä määrin TekL 28 §:n säännöstä siitä, että liikkeelle kuuluva oikeus saadaan luovuttaa liikkeenluovutuksen yhteydessä, tulisi ulottaa koskemaan ulosmittausta. Kun UK 4 luvun 9 §:n mukaan ehtona ulosmittauskelpoisuudelle on se, että omaisuutta voidaan luovuttaa, pitäisikö säännöksiä yhdessä tulkita siten, että tekijänoikeuden ulosmittaus voisi sittenkin olla mahdollista ainakin siinä tapauksessa, mikäli koko liike ulosmitattaisiin toimivana kokonaisuutena? Toisaalta UK 5 luvun 38 §:n mukaan pääsääntönä on pidettävä sitä, että ulosmitattu irtain myydään esineittäin. Toisaalta lainkohdan

⁷⁶ Tekijänoikeuslain 40 b §:n mukaisesti “[j]os tietokoneohjelma ja siihen välittömästi liittyvä teos on luotu täytettäessä työsuhteesta johtuvia työtehtäviä, tekijänoikeus tietokoneohjelmaan ja teokseen siirtyy työnantajalle. Sama koskee vastaavasti myös virkasuhteessa luotua tietokoneohjelmaa ja siihen välittömästi liittyvää teosta”.

tarkoituksena on ollut säilyttää taloudellisia kokonaisuuksia.⁷⁷ Liike voisi siis tulla ulosmitattavaksi kokonaisuudessaan, mutta tämä vaikuttaisi hyvin poikkeukselliselta tilanteelta. Toisaalta esimerkiksi konkurssioikeudellisessa kirjallisuudessa on omaksuttu konkurssihallinnon mahdollisuus myydä velallisen liike toiminnallisena kokonaisuutena.⁷⁸ Oikeuskäytännössä on myös katsottu, että tekijänoikeuksien siirtyessä liikkeenluovutuksen yhteydessä, ei tekijän suostumusta tarvita.⁷⁹ Oikeuksien siirtyminen tällä tavalla kieltämättä laajentaa sitä tekijänoikeuksien joukkoa, joka voisi tulla ulosmitattavaksi.

Kun käsitellään tekijänoikeutta yritykselle kuuluvana varallisuutena, on ehkä perusteltua kyseenalaistaa se, miten suurta merkitystä tekijänoikeuslain 3 §:n mukaisille moraalisisille oikeuksille tulee antaa. Tekijänoikeuslain lähtökohtana on ollut suojata teoksen tekijää heikompana osapuolena esimerkiksi taiteilijan ja kustantajayrityksen välisissä sopimussuhteissa.⁸⁰ Nykypäivänä ainakin taloudellista merkitystä omaavia tekijänoikeuksia (kuten esimerkkinä käyttämäni tietokoneohjelmat) hallinnoivat suuretkin yritykset, ei ehkä ole vastaavaa perustetta erityisesti suojella suuryrityksiä heikompana sopimusosapuolena. Oikeuskirjallisuudessa onkin katsottu, että immateriaalioikeuksia koskeva sääntely on luonteeltaan vanhaa ja uudistukset ovat olleet irrallisia: yhteiskunnallinen ja taloudellinen tila näitä lakeja säädettyessä on näyttänyt hyvin erilaiselta silloin, kun mitä nykyinen elinkeinoelämä ehkä vaatisi.⁸¹ Tähän ratkaisua voitaisiin hakea tulkitsemalla TekL 28 §:ää yllä esitetyllä tavalla siten, että luovutus olisi mahdollista ulosmittauksessa silloin, kun tekijänoikeus ulosmitattaisiin osana liikettä.

Mielenkiintoista on myös TekL 42 §:n pakottava luonne. Siinä missä esimerkiksi jäljempänä käsiteltävän tavaramerkin ulosmittauskiellosta on mahdollista poiketa tahdonvaltaisesti perustamalla tavaramerkkiin vakuus, ei tekijänoikeuden kohdalla tällaista mahdollisuutta ole. Tekijänoikeuden haltija on siis lainsäätäjän toimesta nähty niin heikkona oikeussubjektina, ettei hänen ole nähty olevan kykenevä sopimaan hallitsemansa oikeuden ulosmittauskelpoisuudesta. Toki tällainen yksityishenkilön suojaaminen ei missään nimessä

⁷⁷ HE 13/2005 vp.

⁷⁸ Koulu 2003, s. 164

⁷⁹ Helsingin käräjäoikeus 02/6085

⁸⁰ Harenko – Niiranen – Tarkela 2016, s. 342

⁸¹ Koulu 2003, s. 141

ole lainsäädännöllisesti uniikki tapaus vaan asetelma toistuu läpi oikeusjärjestyksemme. Esimerkiksi kuluttajansuojalain ja työsopimuslain säädökset ovat pakottavia heikommaksi katsotun osapuolen, siis kuluttajan ja työntekijän, hyväksi. Vasta-argumentti sille, onko TekL 42 §:n kestänyt aikaa sen antaessa valtavan suurta suojaa tekijänoikeuden haltijalle, voisikin siis olla se, että säännös nimenomaan ilmentää yleisesti hyväksyttyä siviilioikeudellista periaatetta heikomman suojasta⁸² ja parantaa siten myös lainsäädännön ennakoitavuutta. Samoin se täydentää ulosottokaarta, joka jo itsessään antaa huomattavaa suojaa luonnolliselle henkilölle verrattuna yritysvelalliseen.

Tekijänoikeuslakia koskeva valmisteluaineisto, komiteanmietintö 1953:5 käsittelee tekijänoikeuden ulosmittaamista ja sitä, mitä tarkoituksena pyritään turvaamaan sillä, että tekijänoikeuden ulosmittauskelpoisuutta on rajoitettu. Mietintö korostaa myös tekijänoikeuden henkilöllistä luonnetta ja pitää nimenomaan sitä esteenä tekijänoikeuden ulosmittaukselle.⁸³ Mikäli teoksen henkilöllinen luonne on juuri se syy, minkä vuoksi tekijänoikeutta ei voida asettaa ulosmittattavaksi haastaa tämä edelleen edellä esitettyä kritiikkiä siitä, miksei tekijänoikeutta voitaisi ulosmitata yritykseltä. On vaikea nähdä, että ainakaan suurella yrityksellä olisi esimerkiksi tietokoneohjelmaan tunnearvoa tai että sillä olisi muutoinkaan henkilökohtaista luonnetta vaan arvelen merkityksen olevan puhtaasti taloudellinen. Mikäli tekijänoikeuksia suojellaan ulosmittaukselta juuri henkilöllisen luonteen vuoksi, ovat perustelut melko hatarat yritysvarallisuuden kontekstissa.

Se, millä oikeuspoliittisella tarkoituksella tekijänoikeuden ulosmittauskieltoa perustellaan, voi vaikuttaa siihen, kuinka jyrkästi normia tulee tulkita. Oikeuskirjallisuudessa on nimittäin omaksuttu toisinaan myös se tulkinta, että TekL 42 §:n tarkoituksena on ensisijaisesti ollut suojata teoksen tekijää siltä, että teos julkaistaisiin ennenaikaisesti.⁸⁴ Aiemmassa tekijänoikeussääntelyssä onkin nimenomaan tunnettu tällainen ulosmittauskelpoisuuden rajaus, jonka mukaan tekijänoikeuden ulosmittaus on ollut kiellettyä vain silloin, kun teosta ei ole vielä julkistettu.⁸⁵ Näin löyhää rajoitusta pidettiin kuitenkin kohtuuttomana tekijälle –

⁸² Viljanen – Tuomisto – Tolonen – Tammi-Salminen – Saarnilehto – Kartio – Karhu – Hemmo - Annola 2004, luku I.3

⁸³ KM 1953:5, 29 §

⁸⁴ Esim. Tepora 2004, s. 188.

⁸⁵ KM 1953:5, 29 §

mietinnön mukaisesti lain tarkoitus on edelleen ollut suojata teosta ennenaikaiselta julkistamiselta mutta rajaa siitä, mitä pidetään julkaisemattomana teoksena, kiristettiin.⁸⁶ Teoksen tekijälle siis haluttiin antaa laajemmat mahdollisuudet päättää siitä, miten kypsän teoksen hän haluaa asettaa julkaistavaksi, mahdollisesti pakkokeinoin tapahtuneen luovutuksen kautta.

Mikäli säännöstä tulkitaan tältä kannalta, ei säännöksen kielto näyttäytykään yhtä jyrkkänä. Perustamalla tekijänoikeuteensa pantin (tai ehkä jopa muilla tavoin suostumalla mahdolliseen ulosmittaukseen), voisi oikeuden haltija antaa etukäteisen suostumuksensa tekijänoikeutensa ulosmittaamiseen. Esimerkiksi juuri Tepora on esittänyt mahdollisuuden siitä, että tekijänoikeuden ulosmittauskelpoisuutta rajoitettaisiin vain silloin, kun teoksen tekijä ei olisi vapaaehtoisesti asettanut teostaan ulosmittauskelpoiseksi.⁸⁷ Myös esimerkiksi Kaisto on tulkinnut tekijänoikeudellisia normeja siten, että kun tekijänoikeuden haltijalla on lupa TekL28 §:n perusteella luovuttaa tekijänoikeus, tulisi tätä luovutuskompetenssia tulkita siten, että oikeuden haltija saa luovuttaa oikeutensa myös panttaussopimuksen kautta.⁸⁸

Mikäli hyväksytään edellä mainittu väite siitä, että tekijänoikeuden ulosmittauskelpoisuus riippuisi tekijän tahdosta, saisi ulosotto-oikeus tahdonvaltaisia piirteitä. Myös edellä käsitelty komiteamietintö puoltaa sitä kantaa, että tekijä voisi itse ratkaista kysymyksen siitä, haluaako hän asettaa oikeutensa teokseen ulosmitattavaksi.⁸⁹ Toinen mahdollinen tilanne, jossa tekijänoikeuden ulosmittauskelpoisuuteen on teoksen tekijällä tahdonvaltaa, on hänen luovuttaessa tekijänoikeutta eteenpäin. Tällöin on nähty, että tekijällä on sananvaltaa siihen, saadaanko oikeutta luovuttaa luovutuksensaajalta edelleen. Mahdollisuudet määrätä tekijänoikeuden käytöstä velkojien hyväksi ovat siltikin hyvin kapeat. TekL 28 §:n sanamuoto ei tosin ota kantaa siihen, miten tämän toisin sopimisen tulisi ajallisesti sijoittua. Tuleeko mahdollisuudesta luovuttaa tekijänoikeus edelleen sopia jo silloin, kun ensimmäistä luovutusta tehdään? Vai voiko tekijä ja ensimmäinen luovuttaja antaa suostumuksensa oikeuden edelleenluovutukseen jälkikäteisesti? Se, miten vahvasti tekijää on pyritty suojaamaan tekijänoikeuslaissa heikompana osapuolena, tukisi sitä, että tekijän

⁸⁶ KM 1953:5, 29 §

⁸⁷ Tepora 2004, s. 188

⁸⁸ Kaisto 2002, s. 32

⁸⁹ KM 1953:5, 29 §

mahdollisuudet määrätä oikeudestaan ovat melko kapeat. Myös oikeuskäytännössä on katsottu TekL 42 §:n säännöksen olevan luonteeltaan ehdoton.⁹⁰ Tämä myös heikentää ylläesitetyn argumentin pätevyyttä siitä, että tekijänoikeuden ulosmittauskiellosta voitaisiin tahdonvaltaisesti poiketa. Jos lain tarkoitus on ollut suojata heikompa, voiko lainsäätäjän tahtona olla ollut sisällyttää säännökseen tahdonvaltaisia elementtejä?

3.2.3 Teollisoikeuksista, erityisesti tavaramerkistä

Teollisoikeuksien ulosmittaukseen lainsäädäntömme vaikuttaisi suhtautuvan suopeammin. Itse asiassa ulosottokaari jopa vaikuttaisi nimenomaan sallivan teollisoikeuksien ulosmittauksen. UK 4 luvun 8 §:n mukaisesti ”ulosmittauksen kohteena voi olla velalliselle kuuluva esine tai oikeus, joka voidaan yksilöidä ja jolla on varallisuusarvoa”. Toisin kuin tekijänoikeudet, merkitään teollisoikeudet nimittäin yleensä rekisteriin.⁹¹ Täten teollisoikeudet ovat yksilöitäviä velalliselle kuuluvia oikeuksia ja niiden ulosmittauksen lainsäädännöllinen kehys vaikuttaisi tekijänoikeuksia yksiselitteisemmältä.

Kieltoa ulosmittaukseen ei niin ikään löydy laista hyödyllisyysmallioikeudesta, mallioikeuslaista taikka patenttilaista. Esimerkiksi juuri patentti onkin sellainen immateriaalioikeus, joka voisi hyvinkin tulla ulosmittattavaksi. Se on yksilöitävissä rekisteröitävän luonteensa vuoksi ja sillä on hyvin todennäköisesti rahallista arvoa. Patentti ei myöskään ole niinkään riippuvainen tekijästään, vaan keksintöä, johon patentti kohdistuu, voisivat varmasti hyödyntää rahallisesti myös sellaiset toimijat, joille patentti myytäisiin. ainakin teollisesti merkittävälle patentille voisi kuvitella myös olevan halukkaita ostajia, joten se voisi olla hyvinkin tehokas väline omaisuuden pakkorealisoinnissa. Se onkin siten luonteeltaan erilainen ja mahdollisesti helpommin hyödynnettävissä ja siirrettävissä kuin vaikkapa seuraavaksi käsiteltävä tavaramerkki.

Teollisoikeuksien joukossa tavaramerkkilaki muodostaa nimittäin poikkeuksen: TavaramerkkiL 41 § nimittäin yksiselitteisesti kieltää ulosmittaamisen oikeudesta tavaramerkkiin, ellei kyseiseen tavaramerkkiin liity panttioikeutta. Kielto ei ole siis yhtä ehdoton, kuin tekijänoikeuslain ulosmittausta rajoittava säännös, vaan tavaramerkin omalle tahdolle jätetään sijaa. Tämä osaltaan vahvistaa sitä näkemystä, että tekijänoikeuslain

⁹⁰ Helsingin hovioikeus S 02/3609 s. 5

⁹¹ <https://tem.fi/teollisoikeudet> luettu 9.1.2023

tarkoituksena on turvata teoksen tekijää sopimusten heikompana osapuolena. Teollisoikeudet on puolestaan alun perinkin luotu elinkeinoelämän hyödynnettäviksi, joten niiden kohdalla epäsuhtaa heikomman ja vahvemman osapuolen välillä ei ole nähty relevanttina ongelmana. Ehkä siksi tätä oletetusti heikompa osapuolta on haluttu suojata myös valtion pakkovallalta, tässä tapauksessa ulosotolta. Tämä luonnollisten henkilöiden suojaaminen suhteessa yrittäjiin elinkeinonharjoittajina käy ilmi jo ulosottokaaren 4 luvun ulosmittauksen määrää rajoittavista säännöksistä. Kyseistä aihetta on sivuttu luvussa 2.

Se, miksi tavaramerkki on nähty sellaiseksi varallisuusobjektiksi, jota on tarvetta suojata ulosottonormeilta, on siten mielenkiintoinen. Tavaramerkkilain 41 §:n säännöstä ei nimittäin varmastikaan voida perustella samoilla argumenteilla, kuin tekijänoikeuslain ulosmittauskieltoa. Huomiota ei siis tulekaan ehkä kiinnittää tekijän suojan tarpeeseen vaan siihen, millaisia oikeuksia tavaramerkillä pyritään turvaamaan. Tavaramerkin on tarkoitus toimia yritykselle brändin tunnistamisen ja erottautumisen välineenä. Tavaramerkki liittyy siis tavallaan yrityksen ”henkilöön”. Vaikka tavaramerkkiin ei liitykään samanlaista moraalista oikeutta kuin tekijänoikeuteen, voidaan tavaramerkin kuvitella suojaavan hieman samankaltaista oikeushyvää. Tavaramerkin osalta lainsäätäjän tahto vuorostaan on ollut, ettei liikeomaisuus pirstoutuisi ulosmittauksen seurauksena ja tämän vuoksi tavaramerkin ulosmittauskelpoisuus on linkitetty sen käyttöön panttina.⁹²

Esimerkiksi Weckström on halunnut loitontaa tavaramerkkioikeutta muita immateriaalioikeuksia koskevasta lainsäädännöstä. Hänen mukaansa tavaramerkit eroavat esimerkiksi patentista siten, että ne ovat ajallisesti rajattuja eikä niiden olemassaoloa saa liittää rekisteröintipakkoon.⁹³ Kun näitä huomioita tarkastellaan yhdessä tavaramerkin liittyvän brändin henkilöllisen luonteen kanssa, voitaisiin jollain tapaa jopa ajatella, että tavaramerkissä on samoja piirteitä, kuin tekijänoikeuksissa.⁹⁴ Molemmat pyrkivät suojaamaan oikeuden haltijaa, tekijää, teoksen tai brändin väärinkäytöltä. Kyseessä ei ole ainoastaan taloudellinen, vaan myös henkilöllinen suoja. Oikeudellisesti ei toki ole varmasti perusteltua asettaa yhtäsuuruusmerkkejä tekijänoikeuden ja tavaramerkkien välille. Tämä rinnastus

⁹² HE 201/2018 vp, s. 140

⁹³ Weckström 2011, s. 82–83

⁹⁴ Tekijänoikeuksiin toki liittyy ajallinen rajoitus, mutta se astuu voimaan vasta tekijän kuoleman hetkellä ja kestää senkin jälkeen vuosikymmeniä.

kuitenkin voi ehkä auttaa ymmärtämään sitä, miksi tavaramerkkiä on haluttu suojata niin vahvasti verrattuna muihin teollisoikeuksiin.

Tavaramerkin ulosmittauskelpoisuus on siis riippuvainen sen vakuuskäytöstä: tavaramerkin haltijan tulee ikään kuin antaa etukäteinen suostumus tavaramerkkinsä ulosmittaamiselle. Näyttäisikin siis siltä, että immateriaalioikeuksien ulosmittauskelpoisuus rinnastetaan usein niiden kelpoisuuteen vakuuskäytössä. Asian tarkastelu nimenomaan vakuusoikeudellisesta näkökulmasta tuokin aiheeseen mielenkiintoisen näkökulman: ulosmittauskelpoisuuden rinnastaminen esineen vakuuskäyttöön nimittäin näyttäisi luovan ulosotolle dispositiivisen luonteen. Esimerkiksi TavaramerkkiL 41 § yksiselitteisesti mahdollistaa sen, että tavaramerkistä voidaan tehdä ulosmitattavaa varallisuutta, mikäli sen haltija niin tahtoo. Oikeuskirjallisuudessa on myös katsottu tekijänoikeuden olevan panttauskelpoista varallisuutta. Samoin sopimusvapaus toimii kuitenkin myös toiseen suuntaan: periaatteessa mikään ei estä sitä, etteikö immateriaalioikeuden luoja voisi perustaa sellaista oikeutta, joka ei ole siirrettävissä, ja tämä rajoitus sitoisi myös velkojia.⁹⁵

Tämä tulkinta on erityisen merkittävä siksi, että se omalla tavallaan häivyttää julkisen vallan pakkotäytäntöönpanokoneiston mahdollisuuksia turvata velkojien oikeuksia. Ulosotto on prosessina viimesijainen keino saada suoritetuksi velvoitteet, kun velallinen ei ole maksanut velkaansa vapaaehtoisesti tai yksityisessä perinnässä.⁹⁶ Mikäli immateriaalioikeuksien ulosottokelpoisuus nähdään kuitenkin hyvin vahvasti, ellei jopa kokonaan, linkittyneeksi niiden vakuuskelpoisuuteen tai oikeuden haltijan suostumukseen, tuo tämä tulkinta velallisille mahdollisuuden asettaa hyvinkin merkittäviä varallisuuseriä velkojien ulottumattomiin. On perusteltua kysyä, mikä on koko ulosottojärjestelmämme merkitys, mikäli velallisilla on todellinen mahdollisuus siirtää taloudellisesti hyvin arvokasta varallisuutta ulosottomenettelyn ulottumattomiin ja siten loukkaamaan velkojia. Koska ulosotto on luonteeltaan tuomitun velvoitteen pakkotäytäntöönpanoa, ei menettelyssä usein ole annettu juurikaan merkitystä tai mahdollisuuksia osapuolten omalle tahdolle taikka sovintoratkaisun tunnustelulle.⁹⁷ Siten immateriaalioikeudet tuntuvat haastavan ulosoton pohjimmaisista

⁹⁵ Koulu 2003, s. 120

⁹⁶ Linna – Leppänen 2014, s. 1

⁹⁷ Linna – Leppänen 2014, s. 34

periaatteita tuoden ulosottomenettelyyn tahdonvaltaisia piirteitä. Uudenlaiset varallisuustyypit siis tavallaan jopa haastavat koko ulosottojärjestelmän perustaa.

Mikäli tämä tulkinta siitä, että ulosottomenettely voisi immateriaalioikeuksien kontekstissa saada tahdonvaltaisia piirteitä, todetaan oikeaksi, aiheuttaa se eittämättä myös epäsuhdan yksityishenkilöiden ja yritysten välille. Yritysvelallisilla on epäilemättä paremmat edellytykset luoda sellaisia oikeuksia, jotka olisivat velkojien ulottumattomissa.⁹⁸ Tämä paitsi asettaisi ulosoton saavuttamattomiin huomattavan merkittäviä eriä varallisuutta ja siten laskisi ulosottoon kertyvien tilitysten määrää, myös aiheuttaisi luonnollisille henkilöille kohtuutonta haittaa verrattuna oikeushenkilöihin. Oikeuskäytännössä tällainen kehitys ei ainakaan vielä ole nähtävissä. Tulee toki huomioida, että kyseessä on luonteeltaan lähinnä spekulatiivinen tulkinta. Mikäli tällainen kehitys alkaa kuitenkin muodostumaan insolvenssioikeudellisissa menettelyissä, tulee lainsäätäjän olla valmis reagoimaan tähän turvatakseen velkojien oikeudet sekä kansalaisten tasapuolisen kohtelun.

Tavaramerkkilain 41 § on siinä mielessä hyvin selkeä oikeusohje, että sellaista tavaramerkkiä, johon ei ole perustettu ja merkitty panttioikeutta, ei yksinkertaisesti voida ulosmitata. Oikeudellinen mielenkiinto ja lain soveltamista koskeva tulkinta kohdistuu kuitenkin sellaisiin tavaramerkkeihin, joihin panttioikeus on merkitty. Ulosmittauskelpoisuuden liittäminen panttioikeuden perustamiseen tuo edun myös pantinsaajalle, sillä tällöin hänellä on MJL 3 §:n mukainen etusija saatavalleen, mikäli tavaramerkki tulisi ulosmittauksen kohteeksi.

3.2.4 Muita ulosmittausrajoituksia

Yllä olevat rajoitukset perustuvat selkeästi siihen, millaisia laadullisia ominaisuuksia jollain varallisuudella on. Ulosmittauskielto voi kuitenkin perustua myös ulosmittausmenettelyyn.⁹⁹ Yksi tällainen ”prosessuaalinen kielto” on UK 4 luvun 18 §:n mukainen pirstomiskielto. Sen mukaan irtaimesta tai kiinteästä omaisuudesta ei saa ulosmitata erikseen ainesosia, tarpeistoa tai tuottoa. Koko esine on pidettävä ulosmitattuna, kunnes erottaminen on toimitettu. Pirstomiskielto on kuitenkin luonteeltaan dispositiivinen säännös, joten velallinen ja velkoja voivat suostumuksella pirstoa ulosmitattavan irtaimen. Velallisen suostumuksella

⁹⁸ Viitaten Koulun väittämään siitä (2003, s. 120), ettei varsinaisesti ole sellaisia esteitä, etteikö immateriaalioikeuden luoja voisi oikeuden perustamishetkellä voisi toimia siten, ettei omaisuus myöhemmässä vaiheessa voisi tulla ulosmitattavaksi.

⁹⁹ Linna 2019, s. 136

immateriaalioikeutta voidaan siis käyttää ulosmittauksessa siten, että itse oikeus jää omistajansa hallinnan piiriin, kun taas sen tuottoa voitaisiin ulosmitata. Näin sopiminen olisikin melko järkevää, sillä näin velallinen ei täysin menettäisi oikeuttaan määrätä immateriaalioikeudesta, mutta siitä saatavaa säännöllistä tuottoa voitaisiin ulosmitata. Tämä toteuttaisi niin rehabilitaation kuin likvidaationkin merkitystä ulosottomenettelyssä. Erityisen järkeväksi näen näin sopimisen, kun kyseessä on tavaramerkki tai tekijänoikeus, joiden ulosmittausta rajoitetaan suoraan lainsäädännössä. Ainakaan lain sanamuoto ei kuitenkaan estä näistä saatavan tuoton ulosmittaamista. Kun itse oikeutta ei voida ulosmitata, voisi velkoja kuitenkin saada rahallista hyötyä, mikäli ainoastaan tuottoa pystyttäisiin velallisen suostumuksella ulosmittaamaan jo ennen, kuin erottaminen on toimitettu.

Toki siinä, miten tehokkaasti tällaiset tapaukset käytännössä voisivat toimia, on syytä kiinnittää huomiota ulosoton luonteeseen ja tarkoitukseen. Ulosoton tarkoitushan on olla viimesijainen keino panna täytäntöön siviilioikeudellinen velvoite silloin, kun velkaa ei makseta vapaaehtoisesti tai yksityisessä perinnässä.¹⁰⁰ Mikäli velallinen on jo aiemmin kieltäytynyt suorittamasta velvoitteitaan, on ehkä perusteltua väittää, että velallisen maksuhalukkuus saattaa myös ulosottomenettelyssä olla heikko. Velallisella ei siis ehkä ole halua antaa suostumustaan omaisuutensa ulosmittaamiseen, vaikka se velvoitteen täyttämisen kannalta voisikin olla kannattavaa. Tämä toki pätee muihinkin sellaisiin tilanteisiin, jossa ulosmittauskelttomasta varallisuudesta voisi tulla velallisen suostumuksella ulosmittauskelpoista. Oikeudellisesta näkökulmasta tämä toki voisi olla mahdollista, mutta velallisen mahdollisen maksuhaluttomuuden vuoksi käytännön sovellukset jäävät vähäisiksi.

3.3 Immateriaalioikeuksien erityispiirteet ulosmittauksen näkökulmasta

3.3.1 Immateriaalioikeuksien arvostus

UK 4 luku 8 §:ssä on myös toinen vaatimus varallisuuden ulosmittauskelpoisuudelle: esineellä tai oikeudella tulee olla varallisuusarvoa. Omaisuutta ei siis saa ulosmitata, mikäli sen rahallinen arvo on hyvin vähäinen. Tällaisten kohteiden ulosmittausta suojataan myös turhan ulosmittauksen kiellolla UK 4 luvun 16 §:ssä, jonka mukaan omaisuutta ei osaa ulosmitata, jos ulosmitattavaa varallisuutta kertyisi myynnistä vähäinen määrä ottaen huomioon omaisuuden arvo ja muut seikat. Immateriaalioikeus on siis ulosmittauskelpoinen

¹⁰⁰ Linna – Leppänen 2014, s. 1

vain, jos sillä katsotaan olevan riittävän suurta taloudellista arvoa. Mikäli immateriaalioikeuden käytöstä johtuvaa tuottoa ulosmitataan UK 4 luvun 24 §:n 1 momentin 1 kohdan tarkoittamana toistuvaistulona, on ulosmitattava tulo luonnollisesti helppoa arvostaa. Toistuvaistulon ulosmittaukseen ei tosin muutenkaan vaikuttaisi kohdistuvan erityisiä oikeudellisia kysymyksiä tai epäselvyyksiä. UK 4 luvun 2 §:n säännökset palkasta rinnastuvat myös immateriaalioikeuden käyttämisestä saatavaan toistuvaistuloon. Toistuvaistulon ulosmittaukseen ei niin ikään liity ongelmia koskien varallisuuden ulosmittauskelpoisuutta tai ulosmittausjärjestystä. Toistuvaistulon ulosmittaaminen näyttäisikin olevan kohtalaisen ongelmaton sekä tehokas tapa kerryttää ulosottovaroja velkojan eduksi. Näin on paitsi ulosottokaaren näkökulmasta mutta myös siltä kannalta, että esimerkiksi TekL 42 § ja TavaramerkkiL 41 §:n rajoitukset eivät näyttäisi estävän oikeuden nojalla saatavan toistuvaistulon mittausta, kun taas itse oikeuden ulosmittaus on kielletty.

Mikäli ulosmittaus kuitenkin toimitetaan irtainta omaisuutta myymällä, voi varallisuusarvon arvioiminen olla haastavaa. Immateriaalioikeudellahan ei itsessään ole arvoa, vaan oikeuden arvo määräytyy sen mukaan, miten hyvin immateriaalioikeutta pystytään hyödyntämään niin, että se tuottaa lisää varallisuutta.¹⁰¹

Erityisesti tekijänoikeuksien kohdalla tulee huomiota kiinnittää myös tekijänoikeuksien arkipäiväisyyteen. Tekijänoikeuksiaahan syntyy jatkuvasti ja oikeuksien määrä on valtava. Jokaista valokuvaa, piirrosta ja äänitallennetta suojataan tekijänoikeuksin. On aivan selvää, että useimpien tällaisiin teoksiin liittyvien tekijänoikeuksien varallisuusarvo on hyvin pieni, lähes olematon. Tekijänoikeuksien ulosmittauskelpoisuus ei siis ehkä ole siinä mielessä merkittävä kysymys, etteivät ne useimmiten olisi ulosmittauskelpoisia puhtaasti siksi, ettei niillä ole minkään laista rahallista arvoa. ”Arkiset” tekijänoikeuden suojaamat teokset ja tallenteet olisivat siis ulosotolta suojattuja 8 ja 16 §:en säännöksistä johtuen. Tilanne toki kääntyy pääläelleen, kun tekijänoikeus kohdistuu esimerkiksi tietokoneohjelmaan, joita suojataan myös tekijänoikeuslain säännöksin. Tietokoneohjelmat ovat luonteeltaan uniikimpia niiden vähäisemmän määrän vuoksi ja niiden taloudellinen arvo on siten varmasti keskimääräistä tekijänoikeudella suojattua oikeutta suurempi.

Kysymys immateriaalioikeuksien taloudellisesta merkityksestä ja rahallisesta arvosta on sikäli perusteltu, että immateriaalioikeuden arvo määrittää sen, kuinka suurelta osin

¹⁰¹ Haarmann – Mansala 2012, s. 183

ulosottovelallinen voi tietyn omaisuuserän myymällä velkaansa suorittaa. Esimerkiksi vakuusoikeuden kannalta immateriaalioikeuksien arvon määrittelyllä panttioikeutta perustaessa on valtavan suuri merkitys. Luotonantajan tulee voida arvioida sitä, onko immateriaalioikeus rahalliselta arvoltaan riittävän suuri toimimaan tietyn suuruisen velan vakuutena.¹⁰²

Onko oikeuden arvolla kuitenkin tällaista merkitystä ulosoton kontekstissa? Asianhan voisi kääntää pääläelleen ja väittää, ettei immateriaalioikeuden rahallisella arvolla ole juuri minkäänlaista merkitystä oikeuden ollessa ulosmittauksen kohteena. Toki tulee pystyä arvioimaan, onko oikeudella riittävää rahallista arvoa, jotta sen ulosmittaaminen olisi sallittua UK 4 luvun 8 ja 16 §:ien näkökulmasta. Muutoin arvon kuitenkin määrittelevät markkinat, sillä ulosmitattu omaisuus muutetaan rahaksi myymällä se ulosottokaaren säätämällä tavalla, usein huutokaupassa.¹⁰³ Tällöin huutokauppaan osallistuvat ostajat määrittelevät immateriaalioikeuden arvon, eikä ulosottomiehen tarvitse pohtia oikeuksien rahallista arvoa. Ulosmittauksessa ei muutoinkaan ole ehkä järkevää pyrkiä mahdollisimman tarkkaan arvonmääritykseen. Vaikka esineen tai oikeuden todellinen arvo pystyttäisiinkin määrittelemään hyvin tarkasti, ei omaisuuden myynnistä todennäköisesti saada vastineeksi samaa määrää varallisuutta. Omaisuuden pakkorealisoinnissa omaisuutta nimenomaan myydään usein alle sen käyvän arvon, joten myyntitulo jää usein heikoksi.¹⁰⁴ Tarkkakin ennuste oikeuden käyvästä arvosta ei siten olisi velkojalle kovin hyvä indikaattori siitä, miten tehokkaasti velka tulee suoritetuksi irtainta myymällä.

Täten kysymys ulosmitattavan omaisuuden – ei siten myöskään immateriaalioikeuksien – rahallisesta arvosta ei olisi lainkaan oikeudellinen kysymys tai ongelma. Immateriaalioikeuden rahallista arvoa saattaisi olla aiheellista arvioida lähinnä silloin, kun oikeuden ulosmittaaminen toteutettaisiin UK 7 luvun 9–11 §:n mukaisena luovutusvelvoitteena ja kyseessä ei olisi omistusoikeudellista riitaa koskeva ulosottooperuste. Tutkimukseni 3 luvussa esittämälläni tavalla tällaisia tilanteita ei käytännössä ole lainkaan. Tällöinkin kysymys olisi lähinnä taloustieteellinen, ei oikeustieteellinen. Johtopäätöksenä voisinkin siis esittää, että vakuutta perustaessa tällaista oikeustaloustieteellistä arviointia on

¹⁰² Tuominen 2001, s. 88

¹⁰³ Linna 2019, s. 181

¹⁰⁴ Koulu – Lindfors 2010, s. 32

tarpeen tehdä. Ulosmittauksessa kysymyksellä ei kuitenkaan ole merkitystä, vaan oikeuden rahallisen arvon määräävät markkinat. Vasta-argumenttina voisi toki esittää, että myös ulosottomenettelyssä omaisuuden hintaa tulee pystyä arvioimaan etukäteen.

Tämä väite nimittäin ainakin osittain kumoutuu suunnatessa huomio UK 5 luvun 15 §:ään, jonka mukaan ulosottomiehen tulee ennen myyntiä tarkastaa omaisuuden kunto ja selvittää sen käypä arvo silloin, kun myytävänä on kiinteistö taikka arvokasta omaisuutta.

Ulosottokaari siis jossain määrin pakottaa tarkastelemaan myytävän esineen arvoa etukäteisesti ennen sen myyntiä. UK 5 luvun 15 § ei kuitenkaan sovellu kaikkeen myytävään omaisuuteen – voiko sillä siis olla jonkinlaista merkitystä ulosmitatessa immateriaalia varallisuutta? Vaatimuksena on kuitenkin se, että kyseessä on joko kiinteistö tai arvokas irtain omaisuus. Tutkimukseni näkökulmasta merkitystä on luonnollisesti näistä vain jäljemmällä. Olen jo aiemmin argumentoinut, että oikeushenkilöiden kontekstissa immateriaalioikeuksilla saattaa olla huomattavaa taloudellista merkitystä – esimerkiksi patenttia voidaan hyödyntää siten, että rahallinen hyöty yritykselle on valtavan suuri. Epäilemättä ainakin jotkin immateriaalioikeudet saattavat siis täyttää säännöksen vaatimuksen. Jälleen kyseessä on säännös, jolla lienee suurinta merkitystä lähinnä elinkeinoelämän näkökulmasta.

Luonnollisille henkilöille säännöksellä ei todennäköisesti olisi merkitystä. Yksityishenkilötkin voivat toki hallinnoida esimerkiksi tekijänoikeuksia, joilla on suurtakin rahallista arvoa, mutta tällaiset teokset olisivat todennäköisesti ulosmittaukselta suojattuja TekL 42 §:n johdosta.

Säännös ei kuitenkaan ole ehdottoman pakottava. UK 5 luvun 15 §:n säännös nimittäin asettaa myös varauman, jonka mukaan omaisuuden käypä arvo tulee selvittää vain silloin, kun se on mahdollista. Itse säännös tai sen valmisteluaineisto eivät kerro, mitä lainsäätäjä on tarkoittanut varaumalla ”jos se on mahdollista”. Lainvalmisteluaineistossa tätä varaumaa ei ole edes esitetty.¹⁰⁵ Asiaa voisi perustella jonkinlaisella tehokkuusargumentilla. Julkishallinnolliselta toiminnalta edellytetään toiminnan tehokkuutta¹⁰⁶ ja myös ulosottolaitos selittää toimintansa tulosta toiminnan tehokkuudella¹⁰⁷. Täten säännöstä voisi tulkita siten, että irtaimen arvoa tulee pyrkiä arvostamaan, mikäli se voidaan tehdä tehokkaasti ja ilman aiheettomia kustannuksia. Erityisesti immateriaalivarallisuuden osalta uskon varaumalla olevan käytännön

¹⁰⁵ HE 13/2005 vp. Yksityiskohtaiset perustelut, 5 luvun 15 §

¹⁰⁶ Esimerkiksi Valtioneuvoston kanslian julkaisema Paremmman säätelyn toimintaohjelma tunnistaa erittäin tärkeäksi julkishallinnon taloudellisen tehokkuuden. (esim. s. 14)

¹⁰⁷ Ulosottolaitoksen tilastoja, esimerkiksi vuosilta 2021 ja 2022

merkitystä. Immateriaalioikeuden arvostus voi nimittäin olla haastavaa. Kyse on aina uniikeista tapauksista eikä ulosottomies voi tukeutua siihen argumenttiin, mistä arvosta samankaltaisia esineitä yleensä myydään. Immateriaalioikeuden rahallinen arvostaminen siis saattaisi vaatia laajaa analyysiä sen sijoittumisesta markkinoille, oikeuden elinkaaresta ja hyödyntämismahdollisuuksista. Erityisesti silloin, kun kyseessä ei todella olisi poikkeuksellisen arvokas esine en usko, että olisi perusteltua ulosottomenettelyn tehokkuuden näkökulmasta alkaa niin perusteellisiin arviointitoimiin, että oikeuden käypä arvo saataisiin luotettavalla tavalla selvitettyksi.

Toisaalta säännöksen voidaan nähdä palvelevan myös melko merkittävää tarkoitusta.

Esimerkiksi Koulu ja Lindfors ovat esittäneet, että omaisuuden pakkorealisoinnissa esine myydään usein alle sen käyvän arvon, jolloin siitä saatava myyntitulo jää usein heikoksi.¹⁰⁸ Mikäli 5 luvun 15 §:n säännöstä noudatetaan, ei tällaisia tilanteita pääse syntymään. Tämän voitaisiin nähdä palvelevan niin velallisen kuin velkojankin etuja. Yhtäältä velalliselta ei pakottavasti vietäisi arvokasta esinettä huomattavasti alle sen käyvän arvon, jolloin hän voisi saada velkaansa kuitatuksi suuriltakin osin. Toisaalta tämä olisi velkojankin etu. Irtaimen realisoinnissa rahaksi saattaisi toki kestää hieman pidempään, mutta hän saisi velkaansa suoritetuksi likvidaatiomenettelyn kautta eivätkä hänen oikeutensa jäisi rehabilitaatiomallin jalkoihin. Huomattavaa on, että lainvalmisteluaineistossa ei ole edes huomioitu kyseistä varaumaa.¹⁰⁹ Lakia valmistellessa on siis tarpeellisenä nähty antaa oikeussuojaa siten, että kaikesta arvokkaasta irtaimesta omaisuudesta tulisi pyrkiä selvittämään sen käypä arvo. Tämä tukee vuorostaan sitä katsontaa, että arvokkaan omaisuuden käypä arvo tulisi pyrkiä selvittämään aina ja tästä säännöksestä voitaisiin poiketa vain painavista syistä johtuen. Myös oikeuskirjallisuudessa on katsottu ylipäänsä ulosmittauskelpoisuuden ehdoksi se, että ulosmittauksen kohde voidaan suhteellisen tarkasti rahallisesti arvostaa ulosmittauksen hetkellä.¹¹⁰

3.3.2 Ulosmittausjärjestys

Lähtökohtaisesti kaikki omaisuus on ulosmitattavissa ja siten Ulosmittauksessa on noudatettava UK 4 luvun 24 §:n mukaista ulosmittausjärjestystä. Laki säätelee sitä, millaiselle

¹⁰⁸ Koulu – Lindfors 2010, s. 32

¹⁰⁹ HE 13/2005 vp.

¹¹⁰ Koulu 2003, s. 116

omaisuudelle annetaan ulosmittauksessa etusija ja mikä varallisuus tulee ulosmitattavaksi vasta viimesijaisena keinona. Sen mukaan ulosmittausjärjestys on seuraava:

- 1) raha tai rahasaatava taikka palkka, eläke tai muu toistuvaistulo; 2) muu irtain omaisuus; 3) kiinteä omaisuus; 4) omaisuus, jota velallinen tarvitsee vakituiseksi asunnokseen tai välttämätöntä toimeentuloaan varten, sekä velallisen liike- tai elinkeinotoiminnan jatkamiseksi välttämättömät tuotantovälineet.

Immateriaalioikeuden tuottama säännöllinen tulo olisi siis ensimmäisenä ulosmitattavaa omaisuutta. Seuraavaksi ulosmittausjärjestyksessä on irtain omaisuus, jollaiseksi itse immateriaalioikeus perinteisesti mielletään. Luonnollisen henkilön näkökulmasta immateriaalioikeus onkin usein juuri irtainta omaisuutta. Etenkään yritysten kontekstissa asia ei kuitenkaan ole ehkä niin yksiselitteinen. Immateriaalioikeushan, erityisesti teollisoikeus, voi olla yrityksen välttämätön tuotantoväline. Yritys voi esimerkiksi valmistaa tuotteita jonkin tavaramerkin turvin. Mikäli tämä tavaramerkki ulosmitataan, ei yritys luonnollisesti voi jatkaa toimintaansa. Tällöin myös velkojan mahdollisuus saada saatavansa suoritetuksi heikkenee. Ulosotto-oikeudessa onkin viime aikoina alettu tunnustamaan se, että velkojankin kannalta on usein edullista, jos velallinen pystyy jatkamaan liiketoimintaansa ulosotosta huolimatta – täten velallinen voi hankkia tuloja, joista velkoja hyötyy.¹¹¹ Maksukyvyttömyysmenettelyiden osalta on todettu, että omaisuuden pakkorealisointi johtaa usein heikkoon myyntitulokseen.¹¹² Tämä teema liittyy erityisesti ulosotolle mahdollisesti annettaviin rehabilitaatiotarkoituksiin, joita olen käsitellyt aiemmin tutkimuksen osiossa 3.1.2.

Immateriaalioikeuksien taloudellinen merkitys elinkeinotoiminnalle tunnustetaan nykypäivänä valtavan suureksi. Esimerkiksi korkein oikeus on ratkaisukäytännössään tunnistanut, että teollisoikeudella saattaa olla yritykselle suurikin rahallinen merkitys.¹¹³

Ulosmittausjärjestyksen näkökulmasta on lisäksi tärkeää tunnistaa se, että mikäli yritys menettää jonkin hallinnassaan olevan immateriaalioikeuden, ei yritys voi ehkä jatkaa toimintaansa ollenkaan. Otan esimerkeiksi patentin ja tavaramerkin, joita vertaan toisiinsa. Patentti mahdollistaa lähinnä keksinnön taloudellisen hyödyntämisen. Tavaramerkki sen sijaan mahdollistaa brändin tunnistautumisen ja erottautumisen. Tavaramerkin avulla kuluttaja tietää jonkin tuotteen kuuluvan juuri tietylle yritykselle. Jos tavaramerkki ulosmitattaisiin

¹¹¹ HE 13/2005 vp.

¹¹² Koulu – Lindfors 2010, s. 32

¹¹³ KKO:1988:31

yritykseltä, olisi sen käytännössä mahdotonta jatkaa toimintaansa. Patentin ulosmittaaminen toki hankaloittaisi yrityksen toimintaa ja heikentäisi sen taloudellista tilannetta. Yritys voisi kuitenkin luoda esimerkiksi uusia keksintöjä ja hankkia niille patentin tai vaikkapa ostaa käyttöluvan eli lisenssiin ulosmitattuun patenttiin. Tämä ero on nähtävissä jo TavaramerkkiL 41 §:n säännöksestä, joka rajoittaa tavaramerkin ulosmittausta. Olen käsitellyt aihetta jo aiemmin tässä tutkimuksessa, mutta kiellolla saattaa olla merkitystä myös ulosmittausjärjestyksessä. Vaikka tavaramerkki voitaisiin ulosmitata, saatetaan se ulosmittausjärjestyksen kontekstissa katsoa niin välttämättömänä tuotantovälineenä, että se olisi vasta viimesijaisesti ulosmitattavaa varallisuutta. Tavaramerkki ”henkilöityy” yritykseen, joten sen ulosmittaaminen ei olisi mielekästä. Ero viittaa myös toiseen tulkintavaihtoehtoon: kaikkia immateriaalioikeuksia ei tule ulosmittausjärjestyksen näkökulmasta niputtaa yhdeksi massaksi, vaan huomiota tulee jokaisessa yksittäisessä tilanteessa kiinnittää kunkin immateriaalioikeuden luonteeseen ja merkitykseen haltijalleen.

Ulosottokaaren 4–6 luvut käsittelevät maksuvelvoitteen täytäntöönpanoa ja sisältävät siten säännöksiä myös ulosmittausjärjestyksestä. Kyseiset luvut on uudistettu ulosottolainsäädännön kokonaisuudistuksen kolmannessa vaiheessa vuonna 2006.¹¹⁴ Immateriaalioikeuksien käyttäytymistä ulosmittausjärjestyksen näkökulmasta onkin siten järkevää lähteä etsimään lainvalmisteluasiakirjasta HE 13/2005 vp.

Kyseinen lainvalmisteluaineisto nimenomaan tunnistaa immateriaalioikeudet elinkeinotoiminnalle välttämättömänä tuotantovälineenä.¹¹⁵ Lainsäätäjä toteaa aineistossa välttämättömien tuotantovälineiden tarkoittavan sellaisia välineitä, joiden ulosmittaaminen oletettavasti tarkoittaisi yrityksen koko toiminnan päättymistä. Edellytys toiminnan päättymisen todennäköisyydestä vahvistaa aiempaa tulkintaani siitä, ettei kaikkia immateriaalioikeuksia voida kohdella ulosmittausjärjestyksen näkökulmasta samalla tavalla. Oikeastaan ulosmittausjärjestystä määrittäessä ei tulisi takertua edes immateriaalioikeuksien tyypeihin ryppäinä – siis kohdella esimerkiksi patenteja aina samalla tavalla – vaan jokainen ulosmittaustilanne tulisi arvioida erikseen tapauksen uniikkien faktojen perusteella.

Vaikka liike- ja elinkeinotoiminnan jatkumiselle välttämättömät tuotantovälineet (esimerkiksi tekijänoikeus tietokoneohjelmaan) ovatkin ulosmittausjärjestyksessä viimeisenä, ei säädös

¹¹⁴ HE 83/2006 vp.

¹¹⁵ HE 13/2005 vp.

välttämättä järin tehokkaasti estä tuotantovälineiden ulosmittaamista. Vaikka ulosoton aloittaminen ei edellytäkään velallisen maksukyvyttömyyttä, on käytännössä tilanne toinen. Suuri osa ulosottovelallisista nimittäin on todellisuudessa maksukyvyttömiä.¹¹⁶ Täten saatetaan käytännössä joutua verrattain useinkin tilanteisiin, jossa pienestä varallisuudesta on välttämätöntä ulosmitata UK 4 luvun 24 §:n 4 kohdan mukaista omaisuutta, sillä velallisen varallisuuden piiriin ei yksinkertaisesti kuulu muuta omaisuutta.¹¹⁷ Tulee toki lisäksi huomioida se, ettei UK 4 luvun 24 §:n suojaa välttämättömiä tuotantovälineitä loputtomiin siinäkään mielessä, että mikäli velallisen elinkeinotoiminta on jo loppunut, eivät elinkeinotoimintaan käytettävät tuotantovälineet luonnollisesti saa enää 4 kohdan mukaista suojaa. Ulosmittausjärjestyksestä on toki myös mahdollista UK 4 luvun 25 §:n mukaisesti poiketa, mikäli velan osapuolet näin sopivat tai muut seikat puoltavat poikkeamista. Ulosmittausjärjestyksen säännökset eivät siis ole ehdottomia eivätkä ne absoluuttisesti suojaa tietyntylaisia varallisuustyyppisiä. Tämä tarve ulosottomenettelyn joustavuudelle tilanteiden vaihtelevuuden vuoksi on tunnustettu myös ulosottolainsäädännön kokonaisuudistuksessa.¹¹⁸ Myös sillä, valitaanko ulosotossa toteuttaa rehabilitaatio- vai likvidaatiomallia vaikuttaa siihen, miten ankarasti välttämättömiä tuotantovälineitä suojataan. Likvidaatiomallissa lähtökohtaisesti ollaan valmiita muuttamaan kaikki velallisen omaisuus rahaksi.¹¹⁹

Ulosottokaari sisältää myös säädöksen erottamisesta, jonka mukaan tiettyjä varallisuuslajeja tulee erottaa ulosmitattavasta omaisuudesta silloin, kun velallinen on luonnollinen henkilö. Merkitystä tutkimukseni kannalta on lähinnä UK 4 luvun 21 §:n 1 momentin 2 kohdalla. Vaikka UK 4 luvun 21 § ei säädäkään ulosmitattavan varallisuuden ulosmittausjärjestyksestä, liittyy säännöksen sanamuotoihin ja niiden tulkintaan joitakin samoja piirteitä kuin ulosmittausjärjestykseen. Siksi olen valinnut käsitellä säännöstä ulosmittausjärjestyksen yhteydessä. Lähinnä ulosmittausjärjestykseen liittyvä osa säännöstä on sellainen erottamisetu, joka koskee velalliselle tarpeellisia työvälineitä. Ulosmittausjärjestyksessä annetaan suojaa velallisen elinkeinotoiminnalle *välttämättömille* esineille. Sanamuoto tarpeellinen vaikuttaisi asettavan alemman kynnyksen.

¹¹⁶ Linna 2019, s. 20

¹¹⁷ Ulosotto 1984, s. 97

¹¹⁸ HE 23/2005 vp.

¹¹⁹ Koulu 2003, s. 2003

Velalliselle tarpeellisten työvälineiden lisäksi erottamisetu koskee myös sellaisia esineitä, joilla voi olla velalliselle suurta tunnearvoa. Kuten olen jo aiemmin mainittu, liittyy eritoten tekijänoikeuksiin moraalinen ulottuvuus ja tätä ulottuvuutta myös pyritään suojaamaan. Teokset, joita tekijänoikeudet suojaavat, henkilöityvät usein vahvasti niiden tekijään ja toki riippuen siitä perusteesta, jolla tekijänoikeutta hallinnoidaan, voi teoksella olla merkittäväkin tunnearvoa sen omistajalle. Tekijänoikeus voisi siis hyvinkin olla sellainen irtain, jonka velallinen saisi erottaa ulosmitattavasta omaisuudesta. Toki tulee huomata, että edellytyksenä sille, että ylipäänsä voisi syntyä tilanne, jossa velallinen voisi tekijänoikeuden kohdalla käyttää erottamisetuaan vaatisi, että tekijänoikeus olisi luovutettu hänelle. Tällöin väite tunnearvosta ei ehkä myöskään olisi järin pitävällä pohjalla. Väite tunnearvosta tuntuisi pätevältä lähinnä silloin, kun tekijänoikeuden omistaa teoksen tekijä tai esimerkiksi hänen perillisensä – ja heiltä tekijänoikeuden ulosmittaaminen on luonnollisesti kielletty.

Koska UK 4 luvun 21 § soveltuu vain silloin, kun velallinen on luonnollinen henkilö, ei käytännön merkitystä ehkä muilla immateriaalioikeustyypeillä todennäköisesti edes ole. Tavaramerkit, patentit ja muut teollisoikeudet liittyvät lähinnä yritysten toimintaan ja oikeushenkilöitä kyseinen säännös ei suojaa. Toisaalta koko 4 luvun 21 §:n säännöksen voitaisiin argumentoida olevan vailla järin suurta käytännön merkitystä immateriaalivarallisuuden kontekstissa sillä kuten olen jo aiemmin väittänyt, ei immateriaalioikeuksien ulosmittaaminen luonnolliselta henkilöltä ole järin todennäköinen skenaario.

3.3.3 Vakuusoikeudellinen näkökulma

Kuten aiemmin tutkimuksessani olen todennut, rinnastuu immateriaalioikeuksien ulosmittauskelpoisuus usein niiden kelpoisuuteen velan vakuutena. Siksi näen mielekkäänä etsiä vastauksia immateriaalioikeuksien vakuuskäyttöä käsittelevästä lainsäädännöstä ja oikeuskirjallisuudesta. Vakuusoikeudellisen näkökulman tarkastelu on mielekästä myös siksi, että tehokas vakuuksien käyttö vaatii yleensä vakuutena käytettävän omaisuuden ulosmittauskelpoisuutta.¹²⁰

¹²⁰ Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 55

Tekijänoikeuden panttaus kirjaamalla on teknisesti mahdotonta, sillä tekijänoikeutta ei voida Suomessa rekisteröidä.¹²¹ Tätä ei kuitenkaan tule alkuunkaan tulkita niin, että tekijänoikeuden vakuuskäyttö tai ulosmittaus olisi täysin mahdotonta. Se kuitenkin alleviivaa jo aiemmin esittämäni huolta siitä, miten tehokasta tekijänoikeuden ulosmittaaminen voi olla. Kun tekijänoikeutta tai sen panttausta ei voida mitenkään rekisteröidä, voi oikeuden yksilöinti UK 4 luvun 8 §:n tarkoittamalla tavalla olla haastavaa. Kuten jo aiemmin olen todennut, on ulosottomenettelyssä, kuten muussakin julkishallinnollisessa toiminnassa, syytä ottaa huomioon menettelyn taloudellinen tehokkuus.¹²² Siten ei ehkä ole perusteltua alkaa kovin mittaviin toimiin epäselvien immateriaalioikeuksien yksilöimiseksi, ellei kyseisestä irtaimesta ole olettavissa erittäin merkittävää myyntitulosta. Toisaalta esimerkiksi Tepora ei kuitenkaan ole nähnyt ongelmaa teoksen aseman saavuttaneen tekijänoikeuden suhteen. Toki hän huomauttaa, että tekijänoikeuden kohde tulisi riittävästi yksilöidä panttaussopimuksessa.¹²³

Aiemmin tutkimuksessani olen tulkinnut ulosottokaaren suhtautuvan sallivasti teollisoikeuksien ulosmittaukseen, sillä teollisoikeudet ovat rekisteröitävinä oikeuksina yksilöitävissä ja niitä voidaan luovuttaa edelleen. Tätä väitettä tukevat vaatimukset irtaimen esineen panttauskelpoisuudelle. Omaisuus voidaan yleensä asettaa pantiksi, mikäli esine on riittävästi yksilöitävissä ja se on luovutus- sekä ulosmittauskelpoista.¹²⁴ Tästä väitteestä voisi johtaa myös analogian: jos teollisoikeuksien katsotaan olevan panttauskelpoisia, ovat ne myös ulosmittauskelpoisia, jos panttauskelpoisuuden edellytyksenä on ulosmittauskelpoisuus.

Yrityskiinnityksen kontekstissa teollisoikeuksien käyttö panttina on mahdollista.

Yrityskiinnityslain 3 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan yrityskiinnitys voi koskea esimerkiksi tavaramerkki- ja patenttioikeutta. Teollisoikeuksia voidaan siis pantata ainakin silloin, kun panttina on käytännössä yrityksen koko omaisuus.

Se, että omaisuutta käytetään velan takaisinmaksun turvaamiseen sopimusperusteisesti vakuutena, näyttäisi estävän monet sellaiset ongelmat, jotka esiintyvät, kun omaisuutta myydään pakkokeinona ulosotto-prosessissa. Käytännössä eräs immateriaalioikeuksien

¹²¹ Tepora 2004, s. 183

¹²² Paremmän säätelyn toimintaohjelma, s. 14

¹²³ Tepora 2004, s. 187

¹²⁴ Tepora 2004, s. 186

ulosmittaukseen liittyvä ongelma, oikeuden rahallinen arvostaminen, on tällainen tilanne. Vakuutta perustaessa vakuuden arvo nimittäin arvioidaan etukäteen, jolloin molemmilla osapuolilla on jo etukäteisesti käsitys siitä, kuinka suurelta arvolta oikeus voi velkaa vakuuttaa. Sen sijaan ulosotossa voi esiintyä tilanteita, joissa ei välttämättä tiedetä, tulisiko oikeuden ulosmittaamiseen ylipäänsä ryhtyä, sillä oikeuden rahallisesta arvosta ei aina ole luotettavaa arviota.

Eräs etu ulosotto-prosessissa näyttäisi olevan verrattuna siihen, että immateriaalioikeutta käytetään velan vakuutena. Panttia perustettaessa tulee kiinnittää runsaasti huomiota esineen elinkaareen ja elinkaaren kulumisen vaikutukseen oikeuden rahalliselle arvolle. Esimerkiksi patentti voi olla voimassa enintään 20 vuotta ja sen taloudellinen merkitys saattaa heikentyä ajan myötä.¹²⁵ Ulosotossa merkitystä sen sijaan on vain sillä hetkellä, kun oikeus ulosmitataan. Vakuusoikeudessa esiin nousevilla ongelmilla saattaa toki olla merkitystä esimerkiksi sille, paljonko oikeudesta ollaan valmiita maksamaan ja siten vaikutusta ulosottoon kertyvään rahamäärään. Muutoin oikeuden arvon heikkeneminen tai jopa täydellinen lakkaaminen eivät kuitenkaan ole seikkoja, jotka vaikuttaisivat velalliseen tai velkojaan ulosoton osapuolina. Näistä seikoista johtuen on ehkä perusteltua väittää, että rahalliseen arvostamiseen liittyviin kysymyksiin vakuusoikeudellinen tutkimus ei anna kovin suoria vastauksia. Vakuuksien näkökulmasta arvoa tulee arvioida jokseenkin määrittämättömällä aikajänteellä tulevaisuuteen – velallinen *saattaa* tulevaisuudessa jättää velkansa maksamatta ja tässä mahdollisesti tulevassa hetkessä vakuuden tulee turvata velan maksu. Ulosotossa velka puolestaan on jo erääntynyt ja velkojan intressinä on kyseisessä hetkessä saada saatavansa kuitatuksi velallisen omaisuudesta – esineen tuleva arvo ei vaikuta heidän suhteeseensa.

Vakuusoikeudellinen kirjallisuus on myös vähäisissä määrin sivunnut immateriaalioikeuksien ulosmittausta. Esimerkiksi Tuominen vaikuttaa suhtautuvan myönteisesti teollisoikeuksien ulosmittaamiseen ja toteaa, että teollisoikeus voidaan ulosmitata, vaikka oikeuteen olisikin perustettu panttioikeus.¹²⁶ Tekijänoikeuksien ulosmittaukseen on sen sijaan vakuusoikeudellisessa kirjallisuudessa suhtauduttu kielteisemmin.¹²⁷ Tämä liittyy vahvasti

¹²⁵ Tuominen 2001, s. 92. Tuominen käsittelee väitöskirjassaan muutoinkin oikeuden rahallisen arvon arviointia vakuusoikeudellisesta näkökulmasta.

¹²⁶ Tuominen 2001, s. 231–232

¹²⁷ ks. esim. Kaisto 2002

siihen omaksuttuun periaatteeseen, että pantin kohteen tulee olla ulosmittauskelpoista varallisuutta.¹²⁸ Vaikka tekijänoikeuden haltija saisi TekL 28 §:n nojalla luovuttaa oikeutensa pantiksi, ei panttia voitaisi kuitenkaan realisoida ulosottomenettelyssä.¹²⁹ On siis melko selvää, ettei panttioikeuden saaja voisi saada saatavalleen kovin tehokasta oikeussuojaa. Ainakaan teollisoikeuksien ulosmittaamiseen vakuusoikeudellinen tutkimus ei siis vaikuta suhtautuvan kielteisesti. Joskin tässä kohtaa tutkimusta vakuusoikeudellinen kirjallisuus ei sinänsä anna tutkimukseeni uutta näkökulmaa, sillä se, että ovatko immateriaalioikeudet ulosmittauskelpoisia ylipäänsä (lukuun ottamatta toki tekijänoikeuksia), ei ole vaikuttanut olevan relevantti kysymys. Oikeudellinen arviointi onkin liittynyt siis enimmiltä osin siihen, mitä erityispiirteitä tulee ottaa huomioon, kun ulosmittauksen kohteena onkin immateriaalia varallisuutta.

Oikeuskirjallisuudessa on muutoinkin katsottu panttausmahdollisuuden osoittavan oikeuden olevan myös mahdollista ulosmitata. Panttaussopimus myös loisi mahdollisen luovuttamiseen, vaikkei luovutuskompetenssia muutoin olisi.¹³⁰

¹²⁸ Tepora – Kaisto – Hakkola 2016, s. 55

¹²⁹ Kaisto 2002, s. 32

¹³⁰ Kempainen teoksessa Ulosotto 1984, s. 179

4 Immateriaalioikeuksien ulosmittaus käytännössä

4.1 Ulosotto Suomessa

Ulosottolaitos julkaisee toiminnastaan vuosittain tilastoja. Tilastoista käy ilmi esimerkiksi vireille tulleiden asioiden, velallisten ja tilitettyjen kertymien lukumäärät. Ulosottolaitos tilastoi myös tilitettyjen kertymien kertymistapaa. Vuonna 2022 suurin osa (43 %) rahasaatavista kertyy palkan tai eläkkeen tai elinkeinotoiminnan ulosmittauksesta.

Immateriaalioikeudesta saatava toistuvaistulos ei ole varsinaista palkkaa, mutta UK 4 luvun 2 §:n mukaan palkkaa koskevat säännökset soveltuvat myös korvaukseen, joka maksetaan luonnolliselle henkilölle patentin, tekijänoikeuden tai muun vastaavan oikeuden luovutuksesta tai käyttämisestä. Lain esitöiden mukaan säännös soveltuu immateriaalioikeuksiin yleisesti.¹³¹ Tässä määrin ulosottokaaren uudistus onkin onnistunut täyttämään sellaisen immateriaalivarallisuutta koskevan lainsäädännöllisen tyhjiön, josta aikaisempi oikeuskirjallisuus on ollut huolissaan.¹³²

Tutkimukseni kannalta merkittäviä kertymistapoja ovat lisäksi omaisuuden realisoinnista (11 %) sekä elinkeinotulosta, saatavasta tai muusta ulosmittauksesta (6 %) perityt rahasaatavat.¹³³ Vaikka prosentuaalisesti kertymistavat, joita immateriaalioikeuksien ulosmittaaminen kerryttäisi, eivät ole järin merkittäviä, tulee huomioida ulosottoasioiden valtava lukumäärä. Vuonna 2022 tilitettyjen kertymien lukumäärä oli lähes 4,4 miljoonaa ja euromääräisesti perittävää kertyi noin 1,26 miljardia euroa.¹³⁴ Omaisuuden realisoinnista kertynyt perintätulos on siten ollut yli 139 miljoonaa euroa.

Ulosottolaitos ei kuitenkaan tilastoi tilitettyjä kertymiä tämän tarkemmin. Tilastokeskus vuorostaan ei tilastoi ulosoton perintöjen kertymistapaa lainkaan. Tarkempaa tietoa siitä, millaisista toistuvaistuloista tai minkä laatuisen omaisuuden realisoinnista varoja on saatu tilitettyä, ei siten ole saatavilla. Tietoa siitä, onko immateriaalioikeuksia päätyntä

¹³¹ HE 13/2005 vp.

¹³² Kemppainen teoksessa Ulosotto 1984, s. 181: Teoksen kirjoittamishetkellä Kemppainen on nostanut esiin huolen siitä, voidaanko immateriaalioikeuksista saatava toistuvaistulo rinnastaa palkkaan ja palkan ulosmittausta koskeviin säännöksiin siitäkin huolimatta, että immateriaalioikeudesta saatava tulo on vailla työsuhteen piirteitä. Nykymuotoisen ulosottolainsäädännön puitteissa tätä tulkintaongelmaa ei luonnollisesti ole.

¹³³ Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2022, s. 17

¹³⁴ Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2022, s. 13–14

ulosmittauksen kohteeksi ja millaisissa määrin, ei täten ole mahdollista tarkastella tässä tutkimuksessa.

Koska olen useamminkin tutkimuksessani viitannut vakuusoikeudellisiin tutkimuksiin insolvenssioikeudellisiin aiheisiin läheisesti liittyvänä teemana niin todettakoon vielä tässä tutkimuksen vaiheessa, että teollisoikeuksiin perustetut vakuudet ovat lukumäärältään lähes olemattomia. Esimerkiksi vuonna 2019 Suomessa oli voimassa 14 378 patenttia, joista vakuus oli perustettu ainoastaan 131:een; tavaramerkkien kohdalla suhdeluku oli tätäkin pienempi, rekisteröityjen tavaramerkkien määrän ollessa 68 096, joista vakuus oli perustettu 262:een.¹³⁵ Tilastointi on siinä mielessä tyhjentävä, että teollisoikeuteen kohdistuva panttaus on rekisteröitävä.¹³⁶ Ei ole siis mahdollista, että tilastoinnilta olisi ”piilossa” suuri määrä vakuuksia. Nämä luvut antavat siis melko hyvän kuvan siitä, että immateriaalioikeuksien käyttöä ei todellakaan tunnusteta mahdollisuutena ainakaan vapaaehtoisesti annettavien vakuuksien käytössä. Mikäli sama trendi esiintyy ulosmittausmenettelyssä, voidaan todeta, ettei immateriaalioikeuksia todella ulosmitata käytännössä juuri lainkaan, vaikka oikeudelliset perusteet sille olisivat olemassa, kuten tutkimukseni on osoittanut. Esitetyt luvut näyttävät mielenkiintoisessa valossa erityisesti silloin, kun niitä verrataan vuoden 2000 vastaaviin lukuihin. Vuonna 2000 Suomessa oli rekisteröity 19 500 patenttia mutta panttioikeuksia oli merkitty ainoastaan 144. Tavaramerkkien osalta vastaavat luvut olivat 88 000 ja 33.¹³⁷ Oikeuskirjallisuudessa väitetty immateriaalioikeuksien merkityksen kasvu ei siis ole näkynyt kahden vuosikymmenen aikana vakuus- ja insolvenssioikeudellisessa kontekstissa lähes lainkaan.

4.2 Oikeuskäytännössä

4.2.1 Immateriaalioikeuksien ulosmittaus korkeimman oikeuden ratkaisutoiminnassa

Näyttäisi siltä, että ulosmittauskelpoiseen omaisuuteen liittyvät kysymykset eivät ole olleet viime vuosikymmeninä korkeimman oikeuden mielenkiinnon kohteena. Suurin osa aiheeseen liittyvästä oikeuskäytännöstä sijoittuu nimenomaan 1900-luvun alkupuolelle. Vaikuttaisi siis siltä, ettei ulosmittauskelpoista varallisuutta liittyvään lainsäädäntöön liity mitään sellaista

¹³⁵ Juutilainen 2020, s. 369

¹³⁶ Tuominen 2001, s. 159

¹³⁷ Tepora 2004, s. 182

normityhjiötä, joka korkeimman oikeuden tulisi ratkaisukäytännöllään täyttää.

Immateriaalioikeuksien näkökulmasta tämä voi tarkoittaa ensinnäkin sitä, ettei niiden ulosmittauskelpoisuuteen liity lainsäädännön näkökulmasta ongelmia. Toisaalta kysymys voi olla siitä, etteivät immateriaalioikeuksien ulosmittausta koskevat oikeustapaukset ole vielä päätyneet korkeimman oikeuden ratkaistaviksi. Tämä toki tarkoittaa myös sitä, ettei vastauksia immateriaalioikeuksien ulosmittauksesta voida – ainakaan laajassa kontekstissa – löytää korkeimman oikeuden ratkaisutoiminnasta.

Korkein oikeus on kuitenkin saanut käsiteltäväkseen joitain tapauksia, joissa ulosoton kohteena on ollut immateriaalivarallisuutta. Tällainen on esimerkiksi ennakkoratkaisu KKO:1993:49, jossa ulosottovelalliselta oli ulosmitattu muun omaisuuden ohessa yrityksen hallitsemat patentit ja patenttihakemukset. Tapauksessa ei tosin ollut niinkään kyse siitä, voidaanko patentti ulosmitata. Koska kysymys jätetään täysin ennakkoratkaisun ulkopuolelle, on melko selvää, ettei patentin ulosmittaamiselle aiheudu lainsäädännöstä rajoituksia. Asiaan ei siis liity mitään sellaista oikeusongelmaa, joka korkeimman oikeuden tulisi ennakkopäätöksellään ratkaista. Sen sijaan tapauksessa oli kysymys patentin omistusoikeudesta ja siten ratkaisu ilmentääkin hyvin immateriaalioikeuksien erityispiirteitä. Koska kyseessä ei ole aineellinen esine, joka voisi fyysisesti olla omistajansa hallinnassa, voi omistajan määrittäminen olla haasteellista. Ennakkoratkaisun tekstistä voisi siis tehdä sen johtopäätöksen, ettei patentin ulosmittauskelpoisuudessa itsessään ole mitään epäselvää. Sen sijaan patenttiin varallisuustyyppinä liittyy sellaisia erityispiirteitä, että tiettyjä ulosottoon liittyviä periaatteita, kuten juuri oikeuden haltijaa, tulee mahdollisesti tarkastella uudesta näkökulmasta.

Kuten olen aiemmin todennut, liittyy erityisesti tavaramerkkeihin ja tekijänoikeuksiin lainsäädännöstä johtuvia rajoituksia ja kieltoja kyseisten oikeuksien ulosmittaamiselle.¹³⁸ Näitä immateriaalioikeustyyppjä koskeva korkeimman oikeuden sekä markkinaoikeuden ratkaisukäytäntö näyttäisi liittyvän lähinnä turvaamistoimiin ulosottoasioissa. Korkein oikeus ei siis ainakaan toistaiseksi ole saanut ratkaistavaksi sitä kysymystä, millaisissa tilanteissa tavaramerkki tai tekijänoikeus voisivat tulla ulosmitatuksi.

Toisaalta voidaan ehkä kysyä, miten suurella mielenkiinnolla korkein oikeus on ylipäänsä halunnut ottaa kantaa varallisuuden ulosmittauskelpoisuuteen. Tarkastellessa niiden

¹³⁸ TavaramerkkiL 41 § sekä TekL 42 §

ratkaisujen määrää, jossa oikeuskysymyksenä on ollut omaisuuden ulosmittauskelpoisuus, voidaan huomata tällaisia ratkaisuja hyvin vähän ja ne sijoittuvat ajallisesti 1900-luvun puoliväliin. Voi siis todella olla niin, että käytännössä omaisuuden ulosmittauskelpoisuus ei ole juurikaan muodostunut oikeudelliseksi ongelmaksi. Ehkä lainsäädäntö aiheen tiimoilta on niin selvä, että mahdolliset ongelmatilanteet on voitu ratkaista alemmissa oikeusasteissa eikä korkeimman oikeuden prejudikaatteja ole siten ollut tarpeen antaa. Tämä toki heijastuu myös immateriaalioikeuksiin ulosmittauksen kohteena, joiden ulosmittauskelpoisuuteen ei siten myöskään ole ollut korkeimman oikeuden tarvetta ottaa kantaa. Tästäkin huolimatta tuntuu kovin erikoiselle, ettei immateriaalioikeuksien ulosmittauksessa todella ole noussut esiin sellaisia riitaisuuksia, joihin lainsäädäntö olisi kaivannut prejudikaatin täydennystä.

4.2.2 Muut oikeusasteet sekä muita huomioita

Immateriaalioikeuksien ulosmittausta koskevat tuomioistuinratkaisut näyttävät jääneen melko vähäisiksi. Toisaalta suoraan ulosotto-oikeutta koskevan oikeuskäytännön ollessa käytännössä olematonta, aineistoa voidaan löytää myös muita insolvenssimenettelyjä koskevasta oikeuskäytännöstä, erityisesti konkurssioikeudelliset ratkaisut voivat tarjota vastauksia myös ulosotto-oikeuteen. KonkL 5 luvun 3 §:n mukaan konkurssipesään ei kuulu omaisuus, jota ei voida ulosmitata. Jos lainkohtaa lähestytään ikään kuin toisesta suunnasta, voitaisiin väittää, että konkurssipesään kuuluva omaisuus on siis ulosmittauskelpoista. Täten siis oikeuskäytäntö, jossa ratkaistaan kysymyksiä konkurssipesään kuuluvasta omaisuudesta, voisi ainakin jossain määrin olla relevanttia? myös tulkittaessa varallisuuden ulosmittauskelpoisuutta. Esimerkiksi ratkaisussa HelHO:2006:9 viitataan mahdollisuuteen, jossa A olisi konkurssissa voinut menettää tekijänoikeutensa velkojilleen.¹³⁹ Väite ei tosin ole järin aukoton, etenkin immateriaalioikeuksien kontekstissa. Otan esimerkiksi tavaramerkin, jonka ulosmittauskelpoisuutta TavaramerkkiL 41 § rajoittaa. Säännöksen 2 momentti kuitenkin toteaa seuraavasti:

Jos tavaramerkin haltijan tai hakijan omaisuus luovutetaan konkurssiin, kuuluu tavaramerkki konkurssipesään.

Lain sanamuodon mukaan tavaramerkkiä ei siis saa ulosmitata, ellei siihen ole perustettu ja merkitty panttioikeutta, mutta panttioikeus ei ole kuitenkaan vaatimuksena sille, että

¹³⁹ HelHO:2006:9. A ei kuitenkaan ollut tietokoneohjelman tekijä, joten hän ei ollut voinut menettää tekijänoikeutta tietokoneohjelmaan.

tavamerkki voisi kuulua konkurssipesään. Kyseessä on siis varallisuuslaji, joka voisi kuulua konkurssipesään olematta ulosmittauskelpoista omaisuutta. Siihen analogiaan, että kaikki velallisen konkurssipesään kuuluva omaisuus voitaisiin myös ulosmitata velalliselta, kannattaa siis suhtautua varauksella. Esimerkiksi hovioikeuden ratkaisussa HelHO:2006:9 esittämä mahdollisuus tekijänoikeuden kuulumiselle konkurssipesään, on TekL 42 §:n valossa hyvin erikoinen tulkinta.¹⁴⁰

Tekijänoikeuden konkurssipesään kuulumisen ja sitä myötä ulosmittauskelpoisuus ei ole kuitenkaan jäänyt täysin vaille tuomioistuinten huomiota. Esimerkiksi Helsingin hovioikeuden antamassa ratkaisussa S 02/3609 tarkasteltiin TekL 28 §:n mukaista luovutusta ja sen merkitystä konkurssipesään kuulumiselle. Ratkaisussa pidetään ensinnäkin TekL 42 §:n ulosmittauskieltoa ehdottomana. Hovioikeus ei siis anna tilaa sille oikeuskäytännössä esitetyille mahdollisuuksille, että TekL 42 §:stä voitaisiin tahdonvaltaisesti poiketa.¹⁴¹ Toiseksi hovioikeus on tapauksessa katsonut, että TekL 28 §:n mukainen luovutus olisi vaatinut nimenomaista tästä sopimista. Tässä tapauksessa Helsingin hovioikeus tosin katsoi, että tekijänoikeudet olivat tulleet luovutetuksi konkurssipesään osana liikettä ja siten TekL 28 §:n mukaisesti. Valittaja oli myös vedonnut tapauksessa asemaansa sopimuksen heikompana osapuolena. Tähän hovioikeus ei kuitenkaan ole ratkaisutextistissään ottanut kantaa.

Kun tarkastellaan Helsingin hovioikeuden ratkaisuja, voidaan huomata eräs seikka, jota olen itse pitänyt hyvin epätodennäköisenä: hovioikeuden ratkaisukäytänteiden perusteella tekijänoikeus voi kuulua konkurssipesään, vaikkei se olekaan ulosmittauskelpoista varallisuutta. Esimerkiksi tapauksessa S 02/3609 hovioikeus on nimenomaan katsonut TekL 42 §:n säännöksen olevan täysin ehdoton, mutta tekijänoikeuksien on silti voitu katsoa siirtyneen konkurssipesään. Tekijänoikeuden katsominen konkurssipesään kuuluvaksi varallisuudeksi voi toki siinä mielessä olla perusteltua, että konkurssipesä saa käyttää tekijänoikeutta. Toki oikeuden likvidoinnin mahdollisuudet jäävät todennäköisesti melko laihoiksi tekijänoikeuksien ulosmittauskelvottomuudesta johtuen. Tekijänoikeuksien

¹⁴⁰ Tekijänoikeutta ei voida ulosmitata tekijältä itseltään ja omaisuus, jota ei voida ulosmitata, ei voi kuulua konkurssipesään. Mikäli A olisi ollut tietokoneohjelman tekijä, ei tietokoneohjelma olisi voinut TekL 42 §:n ja KonkL 5:3 §:n nojalla kuulua A:n konkurssipesään.

¹⁴¹ Tepora 2004, s. 188

konkurssipesään kuulumisesta ei kuitenkaan tule tämän vuoksi vetää liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä sitä, että ne voisivat sittenkin olla ulosmittauskelpoista varallisuutta.

Vaikka olenkin voinut tässä tutkimukseni vaiheessa esittää muutaman yksittäisen tapauksen, jossa immateriaalioikeuksien, ja niistäkin lähinnä tekijänoikeuden, ulosmittauskelpoisuutta on sivuttu, on asiasta saatavissa oleva oikeuskäytäntö äärimäisen vähäistä, lähes olematonta. Lisäksi haluan vielä huomauttaa, että esimerkiksi käsittelemäni hovioikeuden antamat ratkaisut käsittelevät nimenomaan konkurssioikeudellisia kysymyksiä, eivät ulosottoa. KonkL 5 luvun 3 §:n johdosta tuomioistuimet luonnollisesti saattavat joutua ottamaan kantaa omaisuuden ulosmittauskelpoisuuteen mutta tulee silti huomioida, etteivät nämä ratkaisut kerro mitään siitä, kohdistetaanko ulosmittaustoimia käytännössä lainkaan immateriaalioikeuksiin.

Se, miksi korkein oikeus ei ole saanut ratkaistavakseen immateriaalioikeuksien ulosmittausta koskevia kysymyksiä, voitiin selittää sillä, ettei oikeustilaan liity mitään sellaista epäselvää, etteivätkö alemmat oikeusasteet olisi voineet näitä kysymyksiä ratkaista. Kun tutkimustyöni tulos näyttää nyt olevan se, etteivät myöskään alemmat oikeusasteet ole tällaisia kysymyksiä saaneet ratkaistavakseen, tulee löytää jokin toinen selitys. Syynä voi katsoakseni olla kaksi vaihtoehtoa. Ensimmäinen vaihtoehto on se, että ulosottomenettelyissä toki tulee ulosmittauksen kohteeksi immateriaalioikeuksia, mutta nämä tapaukset ovat riidattomia eivätkä siten päädy tuomioistuinten käsiteltäväksi. Toinen vaihtoehto on se, ettei immateriaalioikeuksia yksinkertaisesti tule ulosmitattavaksi juuri lainkaan ja siten niitä koskevat oikeudelliset kysymykset eivät myöskään päädy tuomioistuinten mielenkiinnon kohteeksi.

Itse pidän näistä vaihtoehdoista todennäköisempänä jälkimmäistä skenaariota. Tämän katsonnan puolesta puhuu ensinnäkin se, että esimerkiksi immateriaalioikeuksien vakuuskäyttöä tarkastellessa jäävät lukumäärät kovin alhaisiksi.¹⁴² Elinkeinoelämän puitteissa ei siis ehkä tunnisteta niitä mahdollisuuksia, joita immateriaalioikeudet varallisuus oikeudellisessa mielessä tarjoavat. Toisaalta voi olla, että yritykset näkevät immateriaalioikeudet niin tärkeinä varallisuuslajeina, ettei niitä ole ainakaan vapaaehtoisesti haluttu asettaa alttiiksi sille, että ne voitaisiin ulosmitata velan vakuutena. Lisäksi, kuten olen jo aiemmin argumentoinut, jäävät pitkälti tekijänoikeuslaista johtuvien rajoitusten vuoksi

¹⁴² Esimerkiksi luvussa 4.1 esitetyt tilastot, Juutilainen 2020 s. 369 sekä Tepora 2004, s. 182

luonnollisten henkilöiden osalta sellaiset tilanteet, joissa immateriaalioikeuksia pystyttäisiin ulosmittaamaan, melko vähäisiksi. Lisäksi koen tutkimukseni osoittaneen, ettei immateriaalioikeuksien ulosmittaus ole oikeudellisesta näkökulmasta täysin selkeää ja yksiselitteistä. Päinvastoin aihepiirin sisällä saattaa syntyä paljonkin tulkinnanvaraisia kysymyksiä. Pidän siten hyvin epätodennäköisenä sitä, että immateriaalioikeuksia olisi jo päätynyt suuremmissa määrin ulosmitattavaksi, mutta nämä kysymykset olisivat olleet täysin riidattomia.

Tutkimuksessani olen antanut merkitystä sille, että immateriaalioikeuksien ulosmittauskelpoisuus rinnastetaan monesti niiden vakuuskelpoisuuteen, joka on myös ulosmittauskysymystä tutkitumpi oikeusongelma. Immateriaalioikeuksien vakuuskäyttö näyttäisi mahdollisesti kertovan jotain siitä, miten tehokkaasti immateriaalivarallisuutta hyödynnetään velallisten ja velkojien välisissä suhteissa. Esimerkiksi immateriaalioikeuksien panttaus näyttäisi olevan hyvin harvinaista.¹⁴³ Mahdollisuutta käyttää immateriaalioikeudesta saatavaa tuloa velan maksamiseksi ei siis juurikaan tunnisteta ainakaan silloin, kun vakuudesta sovitaan vapaaehtoisesti. Tämä voi selittää myös olemassa olevan oikeuskäytännön puutetta. Syynä toki voi olla se, ettei ulosmittauskelpoista immateriaalivarallisuutta käytännössä ole mutta lisäksi se, ettei immateriaalioikeuksien tarjoamia mahdollisuuksia ainakaan vielä tunnisteta vakuuskäytön tai insolvenssioikeuden kontekstissa.

¹⁴³ Tepora 2004, s. 182

5 Lopuksi

Tutkielmani alussa esitin tutkimushypoteesin, jonka mukaan uskon immateriaalioikeuksien olevan kyllä ulosmitattavissa mutta samalla oletan, että niitä ulosmitattaessa tulee huomata immateriaalivarallisuuksien erityispiirteet ja myös lainsäädäntöä täytyy mahdollisesti tulkita uudesta näkökulmasta. Hypoteesini on osoittautunut pitkälti oikeaksi.

Olen keskittynyt tutkimuksessani pohtimaan syvemmin ulosoton funktioita ja sitä, miten näitä funktioita voidaan immateriaalivarallisuuden kontekstissa toteuttaa. Immateriaalioikeuksien näkökulmasta katsoisin, että maksukyvyttömyysmenettelyiden rehabilitaatiovaikutuksille tulisi antaa ehkä jopa suurempaa merkitystä, kuin muunlaisen varallisuuden ulosmittaamisessa. On aivan selvää, että immateriaalioikeus saattaa tuottaa haltijalleen varallisuutta esimerkiksi käyttökorvausten muodossa. Myöskään tämän käyttökorvauksen ulosmittaamiseen ei tutkimukseni valossa näyttäisi kohdistuvan esteitä. Sen sijaan itse immateriaalioikeuden ulosmittaaminen esineenä näyttäisi olevan monimutkaisempaa: joko se on itsessään kiellettyä lainsäädännöstä tai oikeuden luojan tahdosta johtuen, tai siihen kohdistuu muita rajoituksia taikka ongelmia.

Kuten olen tutkielmassani esittänyt, on tutkimukseni teema jäänyt pitkälti vaille oikeudellista mielenkiintoa. Aihetta ei juurikaan ole tutkittu oikeuskirjallisuudessa eikä myöskään lainsoveltaja ole ainakaan vielä ottanut siihen kantaa oikeuskäytännössä. Tämä on toisaalta hankaloittanut tutkimukseni laatimista, toisaalta antanut sille laajoja tulkintamahdollisuuksia. Koska olemassa olevat oikeuslähteet ovat suppeita, olen paikoin joutunut venyttämään tulkintakehystä pitkällekin ja jotkin esittämäni katsonnat saattavat siten olla luonteeltaan jopa spekulatiivisia. Toisaalta tämä tulkinnallisuus on tuonut tutkimukselleni vapauden tarkastella eri vaihtoehtoja. Olemassa olevat oikeuslähteet eivät ole liiemmin rajoittaneet tutkimustyötäni. Olen tukeutunut pitkälti perustasoiseen tutkimuskirjallisuuteen, ja liikkunut niiden tarjoaman tulkintakehyksen puitteissa. Varsinaisen tutkimusaineiston puute on toisaalta johtanut tutkimuksen yleisluonteisuuteen. Yksityiskohtaisemmat oikeuskysymykset jäävät siten odottamaan alan oikeudellista kehitystä ja sitä, muodostuuko tutkimukseni aihe käytännön oikeusongelmaksi tulevaisuudessa.

Kuten tutkimuksesta käy ilmi, liittyy teemaan lukuisia mielenkiintoisia kysymyksiä. Osa näistä kysymyksistä sijoittuu lain pintatasolle ja niiden ratkaisu käytännössä vaatinee lähinnä kevyttä tulkintaa. Toisaalta immateriaalioikeudet ovat ulosoton näkökulmasta hyvin uusi ja

tuntematon varallisuustyyppi ja tämä väistämättä johtaa sen, että myös oikeuden syvempien rakenteiden tarkastelu on ollut tarpeen. Tutkimuksen on tullut tarkastella ulosoton merkitystä velalliselle, velkojalle ja yhteiskunnalle ylipäänsä ja sitten tarkastella siten, miten näitä funktioita voidaan toteuttaa ulosmitatessa immateriaalia varallisuutta. Huomiota on tullut kiinnittää myös erilaisten immateriaalioikeuksien luonteeseen ja siihen, mitä niitä koskevalla lainsäädännöllä on haluttu suojata. Kyse ei ole pelkästään pinnallisesta taloudellisten intressien suojaamisesta, vaan lainsäätäjällä on nähnyt ongelman myös osapuolten epäsuhdassa sopimuskumppaneina. Tämä huoli ei ole millään tavalla ulosotto- tai immateriaalioikeudellisessa kontekstissa vaan heikomman suoja on oikeusjärjestelmässämme yleisesti tunnustettu ja hyväksytty periaate.¹⁴⁴

Tekijänoikeuden ulosmittausta ei ole lainsäädännössä täysin kielletty. Kuitenkin TekL 28 ja 42 §:stä näyttäisi johtuvan, ettei tekijänoikeuden ulosmittaamiselle juurikaan löydy käytännön sovelluksia. Tekijänoikeuden tekijä saa toki tahdonvaltaisesti siirtää tekijänoikeuden toiselle esimerkiksi panttaussopimukselle mutta TekL 28 §:stä johtuu, ettei pantinsaaja voi luovuttaa oikeuttaan edelleen – ei edes ulosoton kautta. Tekijänoikeutta ei siten olisi järkevää pitää ulosmitattuna.¹⁴⁵ Lisäksi tulee vielä huomioida se, ettei monilla tekijänoikeuksilla todennäköisesti edes ole merkittävää varallisuusarvoa niiden ”arkipäiväisyyden” vuoksi, joten niiden ulosmittaaminen olisi jo UK 4 luvun 8 sekä 16 §:n vuoksi poissuljettua. Käytännössä siis ne tilanteet, joissa tekijänoikeus voitaisiin ulosmitata ja sitä voitaisiin käyttää velkojien hyväksi, jäävät verrattain kapeiksi.

Teollisoikeuksien näkökulmasta tilanne on kuitenkin ainakin jossain määrin toinen. Tavaramerkkiä lukuun ottamatta teollisoikeuksiin ei kohdistu samanlaisia ulosottoa rajoittavia normeja. Teollisoikeuksilla saattaa myös käytännössä olla huomattavaa varallisuusarvoa niiden elinkeinotoimintaan linkittyvän luonteen vuoksi. Teollisoikeuksien mahdollisuudet luovutuksina myös tunnustetaan ja niitä luovutetaankin yritysten välillä.¹⁴⁶ Voisi siis olla

¹⁴⁴ Viljanen – Tuomisto – Tolonen – Tammi-Salminen – Saarnilehto – Kartio – Karhu – Hemmo - Annola 2004, luku I.3

¹⁴⁵ Kaisto 2002, s. 32

¹⁴⁶ Esimerkiksi Helsingin hovioikeuden ratkaisussa S 13/2948 tavaramerkki oli siirtynyt muun liikeomaisuuden mukana.

oletettavissa, että ainakin jollakin aikajänteellä mahdollisuudet tunnistetaan myös velkojen maksun ohessa ja siten tutkimusaiheeni käytännön merkitys kasvaa.

Käytännössä immateriaalioikeuksien ulosmittaus näyttäisi lisäksi koskevan lähinnä velallisia elinkeinonharjoittajia ja erityisesti yrittäjiä. Ensimmäinen, hyvin selkeä syy tähän on yllä esitetty tekijänoikeuksien ja teollisoikeuksien välinen lainsäädännöllinen ero. Jos tekijänoikeudet ovat käytännössä ulosmittauksen ulottumattomissa ja teollisoikeudet liittyvät lähinnä yritysten immateriaalioikeudelliseen toimintaan on selvää, ettei immateriaalioikeuksia käytännössä tulla ulosmittamaan luonnollisilta henkilöiltä, sillä he eivät yksinkertaisesti omista ulosmittauskelpoista immateriaalivarallisuutta.

Verrattain mielenkiintoista on se, että vaikka ulosottokaaren kokonaisuudistus onkin kohtalaisen tuore, ei laki ota kantaa pienemmissäkään määrin kysymykseen immateriaalioikeuksien ulosmittamisesta. Tämä siitä huolimatta, että immateriaalioikeuksilla on varmasti ollut suuri merkitys esimerkiksi yritysten liiketoiminnassa jo 2000-luvun alkupuolella. Tätä väitettä tukee se, että kysymystä (sekä immateriaalivarallisuuden kohtelua muissa maksukyvyyttömyysmenettelyissä) on käsitelty oikeuskirjallisuudessa jo ennen lain kokonaisuudistusta.¹⁴⁷ Lisäksi mahdollisuus ulosmitata tekijänoikeus on selkeästi tunnistettu jo kauan, sillä TekL 42 §:n tekijänoikeuden ulosmittausta rajaava säädös on peräisin alkuperäisestä tekijänoikeuslaista 1960-luvulta.¹⁴⁸ Myös aiempi tekijänoikeutta koskeva lainsäädäntö on sisältänyt vastaavan säädöksen.¹⁴⁹ Kysymyksellä immateriaalioikeuden ulosmittamisesta on siis jo tuolloin nähty olevan jotakin relevanssia. Nähtäväksi siis jää, miten sääntely teeman ympärillä kehittyi tulevaisuudessa. Jätetäänkö ulosottokaari koskemattomaksi, ja normien sääntely hahmottuu tulevaisuudessa lähinnä oikeuskäytännön varassa? Kehittyykö immateriaalioikeuksien ulosmittamiseen täysin oma normistonsa, joko ulosottokaaren sisään tai täysin omana lakinaan, kuten Koulu on esittänyt mahdolliseksi kehityssuunnaksi konkurssilainsäädännön kohdalla.¹⁵⁰ Vai onko todella niin, ettei immateriaalivarallisuuden ulosmittauksella todella ole sellaista käytännön merkitystä nyt tai

¹⁴⁷ Esim. Kaisto 2002 sekä Koulu 2003

¹⁴⁸ HE 23/1960 vp., s. 14

¹⁴⁹ KM 1953:5

¹⁵⁰ Koulu 2003, s. 47

tulevaisuudessa, että niin lainsäätäjän kuin sen soveltajankaan olisi tarpeellista ottaa kysymykseen kantaa.

Immateriaalioikeuksia koskevaa lainsäädäntöä voi muutoinkin olla perusteltua moittia sen vanhanaikaisuudesta. Esimerkiksi tekijänoikeuslain osalta voisi olla perusteltua todeta, etteivät sellaiset lainsäätäjän perustelut, jotka ovat olleet relevantteja yli 50 vuotta sitten, kestä ehkä nykypäiväisät tarkastelua yhtä hyvin. Tarkoitan tällä lain esitöitä ja suojan tarkoitusta erityisesti koskien TekL 42 §:ää. Kun teoksen tekijä ei olekaan luonnollinen henkilö, vaan yritys, tällaisilla mahdollisesti vanhentuneilla ja jopa elinkeinoelämän teknologiainnovointia jarruttavilla normeilla ei ole pelkästään oikeudellista merkitystä: mikä on taloudellinen vaikutus, jos yritysten mahdollisesti suurimpia yksittäisiä varallisuuseriä ei voida tehokkaasti käyttää insolvenssioikeudellisissa menettelyissä velkojen suorituksiin tai esimerkiksi luotonantotoiminnassa vakuuksina? Tekijänoikeuslaki on esimerkki immateriaalioikeudellisesta lainsäädännöstä, joka on perusteluiltaan ja sääntelyltään vanhaa. Kuitenkin esimerkiksi tavaramerkkilain uudistuksen perustelut ovat vuodelta 2018, joten voidaan puhua verrattain tuoreeltaan säädellystä laista.¹⁵¹ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että uudempien lakienkaan sääntely olisi asiasisällöltään uutta: vaikka taloudellisen ja teknisen kehityksen myötä onkin kehitelty uutta lainsäädäntöä, on uuden lainsäädännön pohjaksi otettu usein vanhemmat immateriaalioikeudelliset sääntelykokonaisuudet.¹⁵²

Tähänkin sääntöön on kuitenkin olemassa poikkeus, nimenomaan piirimallilaki on luonteeltaan huomattavasti modernimpaa ja erilaisempaa sääntelyä, kuin muut immateriaalioikeuksia sääntelevät lait. Piirimallilaki näyttäisi ottavan huomioon juuri niitä tekijöitä, joiden olen tutkimuksessani todennut olevan mahdollisia ongelmia ulosmitatessa immateriaalia varallisuutta: laissa esimerkiksi sallitaan käyttöilupien vapaa siirrettävyys.¹⁵³ Kun lainsäätäjät seuraavan kerran toteaa immateriaalioikeudellisen sääntelyn olevan uudistuksen tarpeessa, olisi täten perusteltua etsiä inspiraatiota juuri piirimallilaista sen sijaan, että nojaututtaisiin edelleen jo iäkkääseen muuhun sääntelyyn. Ainakin ulosmittaukseen liittyvien erityiskysymysten kannalta olisi tärkeää, että lainsäädännössä tunnistettaisiin se

¹⁵¹ HE 201/2018 vp

¹⁵² Koulu 2003, s. 141

¹⁵³ Koulu 2003, s. 141-142

merkitys, mikä immateriaalioikeuksilla esimerkiksi elinkeinotoiminnan vaihdannassa tänä päivänä on.

Olen pyrkinyt tutkimuksessani pitämään esillä sitä, miten ulosottomenettelyä (ja kysymystä immateriaalioikeuksien ulosmittauksesta) ei voida irrottaa ainoastaan puhtaan lainopilliseksi kysymykseksi, vaan aihepiiriä tulee käsitellä osana sen paljon laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Jotta voidaan määritellä oppeja ja periaatteita koskien immateriaalioikeuksien ulosmittausta, tulee ensin tunnistaa ulosoton tavoitteet velan osapuolille ja koko yhteiskunnalle. Vasta tämän jälkeen voidaan tarkastella sitä, miten immateriaalioikeuksien ulosmittaus voi näitä tavoitteita palvella. Tulee myös muistaa, etteivät ulosoton funktiot ole kiveen hakattuja, vaan ne muuttuvat ajan kuluessa. Tämä kehityskulku on nähtävissä jatkuvasti, kun ulosoton rehabilitaatiofunktioita pyritään korostamaan, mahdollisesti likvidaation – ulosoton alkuperäisen ja perimmäisen tarkoituksen – kustannuksella. Samoin immateriaalioikeuksia koskeva lainsäädäntö muuttuu ja on oletettavaa, että immateriaalisten oikeuksien suojan tarve ei ole staattinen. Teknologian kehittyessä yhä edelleen korostuu myös immateriaalioikeuksien merkitys teknisten innovaatioiden suojaamiseksi. Se, miten immateriaalioikeuksien ulosmittaus hahmottuu tänä päivänä, ei siis ole ehkä totuus enää kymmenen vuoden päästä.